

národní
úložiště
šedé
literatury

Motivace a zákony lidského chování

Šmahel, Ivan
2000

Dostupný z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-41995>

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 27.09.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

Masarykova univerzita v Brně
Pedagogická fakulta

Motivace a zákony lidského chování
Empirická studie

Doc. PhDr. Ivan Šmahel, CSc.

Brno
2000

Věnuji manželce s úctou k jejímu životu a práci.

Obsah

Úvodem	4
I. Premisy 1. – 100.	6
II. Dílčí závěry	22
III Zákony v psychologii	27
IV. Verhaltensmuster	33
V. Závěr	41
Doslov s časovým odstupem	45

Úvodem

Následující pokus o výklad principů psychiky a chování člověka v dnešní komplikované životní a společenské situaci nemusí mít nutně nic společného s teorií člověka nebo osobnosti. Autor vychází ze skepticismu, který je podtržen přesvědčením, že na současných znalostech funkce nervového systému nelze založit výklad - ať psychiky nebo osobnosti - a už vůbec ne výklad lidského chování v úplnosti a celosti (necháváme tu stranou otázku, zda vůbec člověk může poznat sám sebe). Stejně tak nelze teorii osobnosti centrovat jen k vlivům prostředí, o kterých máme stejně tak málo podstatných informací jako o mozkových funkcích nebo analýze lidských výtvorů.

Dnešní psychologie, tak jako ta dřívější, má proto při výkladu člověka bohužel i nadále hlavně jednu možnost: obracet se k tradičnímu vztahu psychika - chování - psychika, resp. chování - psychika - chování, které je ovšem funkcí prostředí.

Na ose tohoto vztahu se stala velkým pomocníkem psychologie zejména etologie - obor mladý, snad padesátiletý - bohatě využívající metodologicky takřka "zázraků" moderní techniky při registraci, pozorování a interpretaci dat o chování živočichů s aplikačními konsekvencemi k chování lidskému.

Každý vědec ví, že v jeho oboru hrají roli dva faktory: intuice a schopnosti. Intuice nás prostřednictvím přírody vede za ruku při tvořivých činech a objevech. Jsme jejími nástroji při nalézání vztahových kombinací, které nelze objasnit podle matematických a logických pravidel a principů.

Intuice, vloha, talent, naše "instinkty" nám jsou však málo platné, nemají-li co kombinovat, spojovat - řečeno asociačními zákony - nespojitelné. Zde nám nesmí chybět právě onen stavební materiál, ony prefabrikáty poznání, suma poznatků, koncentrující se ve schopnostech, vědomostech, generací uspořádaných podle myšlenkových procesů, které dovedou právě využít přesných pravidel kvatifikační souvztažnosti.

Málokterá nauka nebo věda bojuje v průběhu staletí tak houževnatě o vymezení svého předmětu jako psychologie. Je tomu tak proto, že úroveň veškerého lidského poznání světa i člověka se nějakým způsobem odráží v její definici.

Původně byla psychologie naukou o duši, později zkoumala rámeček vnitřní zkušenosti, tj. *vědomí*. Po zjištění, že existují různé jeho úrovně (nevědomí, podvědomí), které - reflektující prostředí a pochody v těle - působí na způsoby chování a jeho výsledky, byly činěny pokusy definovat psychologii poněkud rozpolceně (poté, co se ukázala jako málo únosná definice psychologie jako vědy o chování), a to jako vědu o prožívání a jednání nebo jako vědu o psychické regulaci chování.

Autor tohoto pojednání se "dopracoval" v poslední své práci k definici psychologie jako *vědy, která zkoumá zákonitosti vztahů mezi prostředím, nervovými a somatickými ději, psychikou a chováním*. Chování má ovšem své důsledky pro vztahy k jiným lidem a předmětům, kterými se lidé obklopují, tvořící umělý svět svého bytí. Dnes by tuto definici zkrátil s poukazem, že stačí konstatovat, že **psychologie je nauka (věda) o kauzální determinovanosti, čili o příčinné podmíněnosti lidského chování**.

Taková definice je ovšem velmi zavazující, neboť vylučuje pojednání, studie a učebnice spokojující se s deskripcí, popisem, ať duševního života nebo chování, byť ve vztahu k prostředí nebo tělesným dějům nebo obojímu (lze také ale s těžkostmi "odezírat" psychiku jedince z jeho tvorby).

Věda ovšem musí jít za popis, klasifikaci, dokonce i za induktivní nebo deduktivní syntézu či analýzu, má-li být vědou. Nevyhne se ani intuici.

Obsahem této studie, tak trochu sci-fi o nás, našem vzniku a vývoji, je hlavně výklad k motivaci chování a jeho zákonům. Je uzavřena pokusem formulovat či reformulovat některé zákony chování, neboť věda bez formulování takových zákonů nemůže aspirovat na vědní obor. Současná krize člověka v dnešním světě tu "vyplave na povrch" celkem až moc barvitě, možná až s příděchem skandálnosti a fantastičnosti.

Čtenář necht' se nedá odradit *formou* tohoto sdělení, které je hutné a exponované a "vtěsnané" do lakonických premis 1. - 100. se závěrem a formulacemi zákonů chování s jednoduchým vysvětlovacím komentářem.

I. PREMISY 1.-100.

1. Ten, kdo prostudoval psychologické vědy křížem krážem, odvrací se od pozorování lidí a sebe sama a hledá nejprve útočiště pro výklad lidského chování v živém světě kolem sebe.

2. Všechno lze i zde ovšem zpochybňovat a relativizovat, ale nelze si nevšimnout a zpochybnit okolnost, že ptáci nad námi a živí tvorové, se kterými jsme nejčastěji ve styku, projevují svou životnost pohybem, klidem a odpočinkem, pátracími aktivitami, obživou mláďat a sebe v kontrolovatelném místě - teritoriu, pobytu, soupeřením, nebo pářením s podmínkou, že žijí mezi tvory jim podobnými, s nimiž udržují kontakt, komunikaci.

3. Můžeme se tedy dohodnout minimálně na tom, že člověk stejně jako tvorové jemu blízcí - není-li mrtev nebo těžce nemocen - spojuje svou životnost, vitalitu a vůli k životu s:

1. Pohybem, pátrací aktivitou, odpočinkem a spánkem

2. Potravním chováním

3. Společovacími tendencemi

4. Kontrolou domova a teritoria

5. Pozičním chováním

6. Sexuálními zájmy a rozmnožováním

7. Starostí a péčí o potomstvo

4. Nenazvali jsme záměrně ani jednu z těchto sedmi tendencí pudem, instinktem, sklonem, zájmem či vlohou nebo dispozicí, případně "nadáním nebo projevem talentu", neboť tyto pojmy nejsou bohužel jednotně definovány ani objasněny, ať už v psychologii, biologii či jiných vědních disciplínách. Nazýváme však tyto tendence *základními*, neboť tvoří jádro motivačního chování každého z nás.

5. Protože etologie se dohodla na pojmu instinktu a pudu hlavně u trepek, nálevníků, včel, mravenců, nejvýše ryb či divokých hus s poukazem na okolnost, že u primátů je instinktivní chování velmi složité a těžce objasnitelné, jsem spíše nakloněn zavést pro základ motivace lidského chování jiné pojmy. Navrhuji proto pojem "Základní Motivační Tendence" (dále ZMT).

6. Aby taková základní motivační tendence byla popsitelná, uchopitelná či pochopitelná, dovolíme si předpokládat, že její obrys je určen:

a) senzoryckými vstupy

b) geneticky danou a operační (zkušenostní) složkou paměti a k ní se vážícími dalšími psychickými procesy (představitelství, myšlení)

c) motorickými výstupy, chováním, které není zcela "chaotické", ale je alespoň částečně cílené, protože užitečné (účelné) formy reakcí jsou pozornostně evidovány a selektovány i "odměňovány" vrozenými i naučenými pozitivními emočními stavy.

7. Např. sexuální styk předpokládá smyslový kontakt s protějškem opačného pohlaví, repertoár vrozených a na ně navazujících naučených reakcí, odměnu - tj. orgánovou "slast" obou partnerů, vedoucí k tendenci opakovat prožité a vykonané tak, aby neklesla, ale spíše se udržela a zvýšila hodnota excitace pozitivního emočního prožitku obou zúčastněných, jež posiluje fyzickou, sociální i psychickou apetenci i návykovost těch forem chování, které souvisí s rozmnožováním nebo spíše dnes s vzájemným uspokojováním.

8. Tzv. "senzorické vstupy", jež jsou předpokladem apetenčního, averzivního, kooperačního či konfrontačního chování, případně chování agonistického až agresivního, jsou tradičně uváděny téměř shodně ve všech učebnicích psychologie, ale bohužel v nesprávném pořadí významnosti, nerespektují evoluční hlediska, ale klasifikující počítky a vjemy v opačném pořadí. To je setrvačně udržováno představou, že zrak a sluch jsou po zachování života člověka bazálními.

9. Člověk je jistě především tvorem zrakovým a sluchovým a zrak i sluch jsou nejsložitějšími smyslovými orgány člověka. Jejich anatomii, fyziologii a významnosti z hlediska psychiky bylo věnováno nejvíce experimentálních studií a vědeckých prací. Máme-li však respektovat fylogenetická i ontogenetická hlediska, potom vzhledem k důležitosti vitálních funkcí musíme zvolit jinou posloupnost, a tím i klasifikaci.

10. Domnívám se, že tato posloupnost je logicky vzato následující:

- a) útrobní cití, které nelze dost dobře oddělit od počitků pohybu, polohy, a rovnováhy
- b) taktilní cití (teplo, chladno, vibrace, odvozeně vlhko, sucho, svědění, "lehtání" atd.) a haptické cití (dotek, tlak, bolest)
- c) chuťové počítky a vjemy
- d) čichové vjemy
- e) sluchové vnímání
- f) zrakové vnímání

11. "Rozbřesk" našeho vědomí tedy začíná v hloubi našeho těla i na jeho povrchu. Kdo o tom pochybuje, nechť se "vrátí" do prenatalního, peri- nebo postnatalního období stavu vědomí alespoň v jednoduchém experimentu: zavřeme oči, vyloučíme sluch a čich, uvolníme vleže skupiny jednotlivých svalů včetně "svalu" mozkového, tj. přestaneme myslet v pojmech a představách, vytěsníme vzpomínky i anticipační obrazy budoucího a bez emocí úzkosti se zkoncentrujeme na tělesné schéma. To, "co zůstane", je zážitek celosti našeho těla, počítky útrobní, taktilní a haptické, signalizující nitro i povrch těla, které je v kontaktu např. s lůžkem, pevnou podložkou nebo jinou podporou. Takový stav vědomí je možný pravděpodobně jen při narození a smrti.

12. Dokladují to do jisté míry i experimenty se smyslovou deprivací, odehrávající se ve vodním prostředí nebo v beztlížném stavu, navíc s vyloučením taktilních počitků a počitků polohově-prostorových. Tak se docílí stavu podobnému životu dítěte v děloze matky.

13. Zůstanou-li pouze pocity výše uvedeného rozsahu s provázáním na jednoduché reakce a lokomoční pohyby, není možné ovšem žádné smysluplné lidské chování. Etologové tvrdí, že zanikne-li veškerý repertoár reakcí a aktivit živočicha při klidovém stavu úplného vyčerpání, zůstanou ještě rudimenty úhybových a únikových reakcí před podněty ohrožujícími život jako takový.

14. Vynecháme-li chaotické motorické aktivity živočichů nebo lidského novorozeněte, jimiž vyjevují známky života a projevují postupně narůstající excitaci po probuzení ze spánku nebo nabytí vědomí vůbec, pak zjistíme, že pohyby mohou (ale nemusí) směřovat prostřednictvím tzv. "pokusů a omylů" (tj. experimentace) k cíli, kterým je nejčastěji objekt ve vnějším světě. Je-li takový objekt dosažen, osvojen, přivlastněn, vstřebán, "zvnitřněn", cílené chování dostává "smysl", může být ukončeno vnějškově a vnitřně "emoční", psychickou odezvou, tj. pozitivním nebo negativním prožitkem, který naznačí, zda je správné to, po čem jedinec "prahne".

15. Tato skutečnost je podkladem *výběrového* a (při nedostatečném uspokojení) *cyklického* chování typu apetence - averze, které můžeme spojit s *pátrací aktivitou*, kterou považujeme za jednu ze základních motivačních tendencí (ZMT). Pátrací a explorační aktivity nemohou existovat bez sensorické složky (sensorických vstupů), zahrnujících všechny počítkové a vjemové kvality, nemohou existovat bez vrozených reakcí (úchop, pohyb směrem k nebo od podnětu), na něž navazují naučené a osvojené reakce.

16. Pátrací a explorační aktivity jsou prvotním zdrojem osobní zkušenosti, která je pamětně kódovaná operační krátkodobou i trvale dlouhodobou pamětí. Osobní zkušenost, kterou jedinec předsouvá před všechno zprostředkované poznání, je v průběhu života neustále potencována společensky řízeným přenosem získávání informací, jehož podstatou je sociální učení.

17. Na pátrací, resp. orientačně-explorační aktivity se váže a jejich součástí je cit zvědavosti, *zvědavost*, provázející pozornost, pozornostní proces. Zážitkově je dobře popsán introspektivně zaměřenou psychologií. Navenek je často pozorovatelný jako AHA reakce, signalizující pochopení nebo překvapení, při řešení problémové situace. Reakce pochopení i překvapení může být dovršena pozitivním emočním uspokojením a uklidněním. Může však být doprovázena i nelibými city.

18. Pátrací aktivita jako ZMT je především spojena s potravním chováním, ale i vyhledáváním sexuálního protějšku, sociálním, předváděcím a pozičním chováním. Hraje zásadní úlohu i v aktivitách teritoriálních a rodičovských. Je základem potřeby orientace v prostředí, na vyšších stupních vývoje zakládá touhu po poznání, klíčových informacích o objektivním i subjektivním světě. Tato touha byla zesilována vždy i frustrační cestou, neboť v mocenské hierarchii byly vždy tendence blokovat klíčové informace o úmyslech a záměrech vládnoucí "elity".

19. Potravní (nutriční) chování je sensoricky kontrolováno pocitem hladu a žízně, chuťovými počítky a čichovými vjemy. Ty jsou časově předjímány u živočichů pohybujících se v složitém a členitém terénu, prostoru, sluchem a zrakem, vjemy zrakovými a sluchovými. Na ně se zejména u člověka zase váží vzpomínkové i anticipační představy, vstupující jako centrálně psychická složka do repertoáru nutričního chování.

20. "Zrcadlovým obrazem" specifické i nespecifické (vjemové, představové) sensorické mapy, jež je zase součástí nenázorné gnoze, jsou u nutričního chování vrozené reakce (sání, polykání, dávení, trávení, vyměšování).

Všechny tyto reakce mají zpětný vliv na sensoriku a její vývoj ve fylogenezi i ontogenezi a podmiňují chování formované a pěstované kulturou stravování, mající přenesený symbolický význam v náboženských kultech. Vrozené i naučené komponenty nutričního chování jsou ukládány v paměti a evokovány v adaptačních i anticipačních "službách" organismu, jejichž výrazem je složité potravní chování lidí, k němuž se rád vrací každý jedinec, který je frustrován v oblasti sexu, sociability, rodičovství, moci a teritoria, a který nemůže uspokojovat i další potřeby "nadstavbové" (výkon, užitečnost, svoboda atd.).

21. Této okolnosti využívají mocní "dirigenti" konsumně - hedonistické společnosti, která zvyšuje nátlak na jedince hlavně v oblasti potravního konsumu jako náhražky všech ostatních aktivit člověka a hlavně těch, které mají za cíl změnu chování lidí ve prospěch konsumní střídmosti. Ta by mohla být totiž jedním z "léků" lidské společnosti, diversifikující se stále důrazněji co do bohatství jedněch a chudoby druhých. Není náhodou, že nejvíce obézních občanů je v USA. Jaké další zdravotní komplikace obezita přináší, dokumentují lékaři.

22. Nejdůležitější okolností nutričního chování je jeho provázanost s přijímáním i dárcovstvím (nukleární i širší společenské skupiny). Kolektivní uspokojování jídla a pití je

běžným společenským rituálem, stmelujícím komunitu. Kontakty s ní lze přisoudit i jistou vrozenou autonomii, takže "spolčování" lze jistě označit jako jednu ze ZMT. Toto tvrzení nevyžaduje důkazy, neboť bylo mnohokrát v psychologii vylíčeno, jak se člověk vyvíjí za totální sociální izolace.

23. "Spolčování", sociální chování nemá vlastně svou specifickou počítkovou mapu a vrozené jsou jen obecné přibližovací reakce doprovázené city sympatií, nesympatií (případně averzí) či citové ambivalence. Tyto jsou podporovány vrozenými "mechanismy" imitace a identifikace a zřejmě tu platí i zákon efektu, důsledku chování a "jeho výhodnosti". Sociální chování je u člověka "kulturně" spojeno s mimovolnými i navyklými výrazovými prostředky nonverbální komunikace a zejména je spojeno s expresivními řečovými projevy interiorizovanými do podoby symbolicko-pojmových myšlenkových operací, určujících ponejvíce strategii tzv. "sociálního chování" jako jedné ze ZMT.

24. Potřeba "být akceptován", někomu patřit, potřeba komunikovat s lidmi, družít se, kontaktovat se s osobami opačného pohlaví, být milován a milovat - jsou nejsilnějšími motivy všech "zdravých" lidí. Proto je samota, žalář, "vyhoštění" z lidské skupiny nejhorším trestem pro člověka. Běda společnosti, v které převládá egoismus a egocentrismus, v které jsou podporovány rysy izolacionismu, introverse, kde se vyskytuje tzv. "autistické" jednání, projevující se v mírnější formě neschopností kooperace, dialogu, lásky, tolerance, soucítění, přátelství. Ve formě pak zhoubné i duševní nemoci.

25. Sociální nátlak, pravidla chování a mravní imperativy kontrolované autoritami duchovních, fyzických i "právních" vůdců jsou nejsilnějším vnějším protihráčem snad nejsilnějšího vnitřního diktátora, sexuálního pudu. Konflikt těchto "dvou aktérů" na psychickém kolbišti individuálního nitra je možná nejzávažnějším zdrojem pocitu studu, viny a strachu.

26. Sociální aktivity se vždy odehrávají na "konkrétní ploše a v prostoru", v ohraničeném teritoriu, v kterém současně probíhá "boj o místo na slunci", boj o pozici, který mnohdy rozhoduje o přísunu potravy a jiných prostředků k životu, boj o sexuálního partnera, boj o přístup k výhodám všeho druhu.

27. Z toho důvodu můžeme teritoriální chování rovněž ztotožnit s jednou ze ZMT. Je otázkou, zda u člověka se projevuje přichylnost k místu domova stejně jako např. u jiných živočichů stavěním hnízda, "hnízděním". Člověk může úkryt vyhledat nebo jej cílevědomě budovat, aby jej uchránil před nepohodou, nepřáteli. Domov se nemusí vázat jen na "dům", tj. chatrč nebo jiné bydlo, ale jeho součástí je i "okolí", prostor domova, domoviny, "vlasti".

28. Rozsah teritoria proto závisí na jeho "ohraničitelnosti". Musí být označen, vyznačen pomocí "značek", fungujících jako signály, návěstí mající podobu fyzické nebo "kulturní" překážky a zábrany, podobu zvukových, zrakových, pachových nebo jiných signálů, nabývajících zejména u člověka formy přenesené, symbolické.

29. Teritoriální chování u člověka je propojeno velmi úzce s ostatními Základními motivačními tendencemi (ZMT). "Sezorické vstupy" se váží ke všem smyslům. Specificky lze zdůraznit orgánové počítky, počítky pohybu, polohy (prostoru) a s nimi související počítky kožní, které spoluurčují hranici mezi vnitřním a vnějším prostředím organismu a tím podporují i celkovou míru excitace a inhibice při kontrole sebe, domova i teritoria (pocit klidu, bezpečí, pohodlí). Emoční a psychická vyrovnanost a "pohoda těla i mysli" nám "dříme" především a hlavně ve vnitřních orgánech, kosterní a svalové soustavě a zejména na povrchu těla, v kůži (odtud i tvrzení "jsem, nejsem ve své kůži, vyletěl bych z kůže" atd.)

30. Vrozené reakce, vážící se k teritoriu, nejsou u člověka specifické jako např. u některých zvířat stavění hnízda a kontrola "revíru", ale specifický je způsob značkování teritoria,

vytyčování jeho hranic. Nejsou to jen hraniční kameny, ohrady, ploty, "čínská zeď". Ale nejrůznější výtvoři, zejména pak symbolické, z nichž dominuje jazyková symbolika. "Vlastní, mé" je především to, co má jazykově-kulturní značku - označení osobních předmětů, osobnostních kvalit a všeho toho, co je důležité pro název v rámci domova, národa, "vlasti". Jak tato symbolika slouží zároveň mezilidské komunikaci, není již většinou v centru zájmu psychologických věd.

31. Potřeba "útulného domova ve velké zahradě" je pro soudobého člověka žádoucí nebo je předmětem alespoň touhy. Každý jedinec, zdá se, vyvíjí snahy o maximalizaci "operačního, manévrovacího" prostoru, na jehož kontrolu stačí a která není nad jeho síly. Tato potřeba je ze strany lidského společenství a jeho mocenských struktur stále více omezována, zejména u chudých vrstev společnosti a na přelidněných územích. Požadavek minimalizace, někdy až takřka absence (nemocniční lůžko) prostoru vede k těžkému stresu a frustraci. Mocenské boje o rozsah teritoria (války mezi lidmi) by z hlediska např. ekonomické expanze vyžadovaly obsáhlou stať.

32. Spolčovací a teritoriální chování se odehrává vždy mezi jedinci různých pozičních ambicí, rozmanitých rolí a statusů. Neboť každá lidská skupina je strukturována jednak horizontálně (např. podle dělby práce, profesí), jednak vertikálně podle vztahu k bohatství, ať hmotnému nebo fyzickému, resp. duchovnímu, a tím i vztahu k společenské vrstvě, resp. "třídě". Systém nadřazeností a podřazeností je eticky i právně kodifikován stejně jako např. "pravidla v přednosti v jízdě v silničním provozu".

33. Poziční a předváděcí chování původně sloužilo také výběru partnera a rozmnožování. Bylo a je spojeno s agonistickými reakčními vzorci (boj samců o samice, mužů o ženy, žen o muže) a často skončilo a dosud končí, ale jen u člověka a asi 2 - 3 živočišných druhů vnitrodruhovou agresí se smrtelnými následky.

34. Poziční agrese, potřebná pro usmrcení kořisti a boj o potravu, je výhodná i pro boj o samici, je nástrojem přirozeného výběru u člověka modifikovaného "kulturními" vlivy a faktory. Je podmíněna pohlavím, věkem, energickou vitalitou (vrozenými dominantními rysy), fyzickou silou a některými dalšími rysy, patřícími k vrozené výbavě individua. Zevně je potencována výchovou a dalšími okolnostmi, souvisejícími se "společenskými poměry" konkrétních lidských komunit (despocie, autokracie, demokracie apod.).

35. Poziční chování je vhodné zařadit mezi ZMT. Rozhoduje o přístupu k informacím, potravě, spolurozhoduje o společenské roli a statusu, o rozsahu teritoria, ale zejména o výběru sexuálního protějšku a potomstvu. Od jistého momentu vývoje lidské společnosti hraje významnou roli v oblasti vlastnictví a bohatství hmotného a kulturně-duchovního.

36. Poziční chování je předpokladem "vůdcovství", privilegované pozice ve skupině. Pro tzv. vůdcovství jsou také důležité znaky jako vzhled, fyzická síla, energičnost, inteligence, vzdělání a kvalifikace, věk a pohlaví, a některé povahové vlastnosti, související se silnou vůlí, sebejistotou, altruismem, komunikativností jedince a intenzitou tzv. "sociálnosti".

37. Poziční chování nemá svou specifickou "sensorickou mapu" nebo ji má, ale ta není dostatečně prozkoumána. U živočichů etologové zkoumali vjemovou identifikaci "vetřelce", predátora, protivníka, rivala. Spouštěcí podněty pro "útočné chování" jsou dány jednak stálými fyzickými znaky, např. kontrastními a vztahovými konfiguracemi (zde byl zatím snad nejvíce oceněn přínos objevů celostní psychologie), jednak reakcemi a chováním, které vybízí k soupeření a boji. Je zde však ještě mnoho neobjasněného. U člověka je poziční chování podmíněno i ovlivněno nejen psychofyzickou výbavou, ale hlavně "vlastnickými" poměry a vztahy. Např. rozdílné profesní role, jež jsou nositelkami sociální prestiže, otevírají v

mezilidských vztazích často cestu nejen rivalitě a soutěžení, případně agresivitě, ale i pýše, závisti, žárlivosti a nenávisti.

38. Neštěstím člověka je, že vztek a útočné chování nejsou prožívány co do libosti a nelibosti jednoznačně, ale jsou zatíženy ambivalencí, proto agresor často prožívá sadistickou rozkoš. Jestliže dochází útokem k odreagování napětí a vzteku, je to nebezpečnější, než když útekem dochází k uvolnění napětí, jež je způsobeno strachem. Smyslem výchovy je mj. naučit dítě vztek a agresi jednoznačně a výhradně prožívat nelibě. Člověk se musí takřka paradoxně bát vlastních útočnických tendencí. "Způsobný jedinec" se tak naučí bát se hněvat, potlačovat hněv a agresi a nahrazovat ji strachem z agrese. To může mít neblahé následky: zvýšenou hladinu trvalé úzkosti, mající vlastně sebedestruktivní charakter. Úzkost z možnosti např. sebeobranu útokem zvyšuje neúměrně pocit viny u některých jedinců "silně kulturně cvičených" a může překrývat i nejsilnější lidskou úzkost, úzkost ze smrti.

39. Adlerovská vůle k moci není dle našeho názoru v žádném případě naruby obrácenou snahou získat si okolí láskou, nýbrž je u všech lidí součástí primárních motivačních tendencí, které ovšem mají od jednotlivce k jednotlivci rozdílnou míru razance.

40. Útočit na moc, pozici a "sebevůli vládců" je ze strany společenských elit neodpuštělné. Pobít se může dav mezi sebou, ale nemá se sjednotit a pochodovat "zámeckými zahradami". V boji o výhodnou společenskou pozici, vysoký společenský status ob stojí ten, kdo obdržel šťastnou konstelaci vnitřních i vnějších "darů", darů přírody i společnosti.

41. "Nulová pozice" znamená společenskou exkomunikaci, je románově zpracována v příbězích Robinsonů. Jejím důsledkem nemusí být individuální konec, ale určitě konec reprodukčních možností a ztráta potomstva. Proto je výhodná pozice i předpokladem sexuálních ambicí, sexuálního imponování, zajišťujících potomstvo.

Pokračování v příštím čísle UN

42. Sexuální chování je u člověka vrozené a patří mezi ty formy chování, které jsou "jištěny" přírodou jak specifickými počitky a vjemy, tak genetickou výbavou a vrozenými reakcemi. Toto chování patří tedy mezi hierarchii ZMT. Sensoricky je sexuální chování vzbuzováno a regulováno orgánovým pocitem pohlavní rozkoše (orgasmu), jemuž předchází neidentifikovatelné pocity spojené se zrakovými, sluchovými, čichovými, taktilními a haptickými vjemy v blízkosti osob opačného pohlaví.

43. Sensorika sexu i jeho reakční složka je propojena s vysokou stenickou emoční odezvou, která patrně "kraluje" všem ostatním prožitkům a zážitkům. V psychické rovině nacházíme emoci něhy a lásky i jiné "vznešené city", tolik motivující lidský druh k "velkým činům". Bez schopnosti prožitku pohlavní lásky nebo alespoň zamilovanosti se těžce rozvíjí láskyplné vztahy dětí k rodičům, rodičů k dětem a řečeno náboženskou terminologií, lásky k bližnímu, sebe samému, resp. k Bohu.

44. V sexuálním chování by měly dominovat vrozené reakce, ale interakčně se v jeho průběhu objevuje škála reakcí naučených "experimentálně" s uplatněním zákona efektu, výhodnosti. Zkušenosti získané "pokusem a omylem" jsou modifikovány nápodobou a kulturně-výchovnými vlivy.

45. Při "námluvách" se reakční repertoár rozvíjí postupně podle určitého scénáře, modifikovaného podněty sexuálního protějšku. Na straně druhé smyslovost "funguje" co do přibližovacích tendencí (apetenčního chování) v pořadí: zrakové "dojmy", sluch (řeč) se změnou gestiky, posturologie, proxemiky - čichové a chuťové vjemy a "dojmy", taktilní počitky a haptika a konečně orgánové a útrobní počitky.

46. Vědce a badatele nejvíce zajímalo zrakově-vjemové "vyjadřovací schéma" z hlediska pohlavní přitažlivosti a přibližovacích reakcí - vizuální (vzhledové) znaky líbivého se protějšku, neboť člověk je především tvor zrakový, příkládající zraku v poznání největší význam. Etologové a na druhé straně estetiци v těchto souvislostech ocenili přínos celostní a tvarové psychologie. Pohled na "dokonalou krásu" ženy nebo muže a krásu a dokonalost vůbec se v historii lidstva částečně měnil.

47. Společenské intervence působí v moderních společnostech proti spojování sexuality s rozmnožováním, a tím proti "programům" přírody. Sexualita se vyděluje a osamostatňuje a glorifikuje často i bez návaznosti na její psychickou a duchovní stránku. Protože jsme však stále součástí živočišného světa, přežití lidstva je těžko myslitelné bez zajištění potomstva. Negativní postoje k těhotenství a pozitivní k interrupcím se v poslední době začínají měnit.

48. Přesto je mnoho důkazů, že lidský život se jako by "točí" kolem sexu. Dokazuje to umělecká tvorba, výskyt psychických poruch v souvislosti s partnerskými vztahy, krize manželství, životopisy slavných i méně slavných jedinců. Nevyjasněný je vztah somatopsychických a tělesných poruch k sexuální frustraci a deprivaci.

49. Výběr partnera je u člověka endogenně ovlivněn věkem, silou a dobou abstinence sexuálního sklonu i jeho cíle. Jeho projevy však mohou být inhibovány nebo zesilovány souvztažností zejména se spolčovacím a pozičním chováním, které zase navazují na "pátrací aktivity", uskutečňující se v sociálně méně nebo více členitým a obsazeným nebo neobsazeným teritoriu.

50. Exogenně působí společenské tlaky a preference na výběr partnerů méně po stránce vzhledu, zato o to více je přihlíženo k věku, příslušnosti k společenské vrstvě ("kastě", národnosti, náboženské příslušnosti), vzdělání a profesi a vůbec hmotným a kulturním poměrům. Pořadí významnosti jednotlivých hledisek zjišťují spíše sociologové než psychologové. V demokratických společnostech jsou společenské intervence "překrývány" osobními hledisky, vzbuzujícími iluze svobodného výběru a "volné lásky".

51. Pro tzv. "námluvy" mohou být rozhodujícími "příležitosti" dané prostorovou blízkostí (bydliště, pracoviště atd.). Tvrdším způsobem společnost zasahuje podle hlediska "normality", definované zvyklostmi, tradicemi, tím co je "běžné", tj. statisticky nejčetnější. Tabuizovány jsou např. kontakty s nezletilými osobami, osobami velké věkové vzdálenosti, velmi odlišné "rasy" nebo národnosti a náboženského přesvědčení. Shovívavěji se v některých státech dnes pohlíží na sňatky osob stejného pohlaví.

52. Tušený výjimečný význam sexuální rozkoše, odtržené od plodících funkcí a výchovy potomstva, je v postindustriálních společnostech využíván, stejně jako jeho kralování mezi libými smyslovými pocity a emočními stavy, k nemilosrdné komerční exploataci jeho asociacním spojováním, dosazováním symbolů sexu k jiným méně libidózně akcentovaným činnostem a lidským výtvorům. Je to nápadné zejména v reklamě a na obalech zboží nejrůznějšího druhu.

53. Hedonistický kult věcí, pohodlí a blahobytu, vystavěný na konsumních radostech, se tak stává jistým novým náboženstvím, dávajícím stále častěji přednost věcem před harmonickými, láskyplnými a uspořádanými vztahy k blízkých na pracovišti, v manželství, v rodině. Objevuje se např. fenomén nechoty věnovat se výchově vlastních dětí s pocitem štěstí a radosti a naopak přibývá projevů rodičovského sadismu a týrání dětí.

54. Mateřství a rodičovství, poslední ze způsobů chování patřící svou povahou a podmíněností mezi mozaiku ZMT, doznává tak spíše nežádoucích změn. Především jsou mladé dvojice odrazovány různými nepřímými vlivy (zdravotní komplikace, ekonomické podmínky, ekologická situace, možnost parazitování bohatých na dětské práci a práci

přistěhovalců z chudších zemí) od plození vlastních dětí. Ideálem donedávna byla rodina jednoduchá. Taková situace vede v některých zemích k poklesu natality, jejíž stav může být v nepřímém poměru k úrovni vyššího životního standartu a relativního blahobytu ve státech, jehož obyvatelstvo hlavně velkých měst je "vytlačováno" přistěhovalectvím např. z bývalých kolonií zaniknuvších impérií. Přistěhovalci, jejich četné děti a jejich levná práce se tak stávají jedni ze zdrojů blahobytu tzv. "vymírajících zemí". Novodobé "otrokářské poměry" lze sledovat i v obchodu s ženami.

55. Vlastní děti bohatších jsou často svěřováni do péče "chův" a narůstá systém adopcí přímých a "na dálku". Rozvíjí se také obchod s dětmi mj. také pro účely sexuálních aberací.

56. Naštěstí rodičovské chování většiny, právě proto, že je "instinktivně" zakotveno a spojeno s pudem přežití druhu, zůstává alespoň rámcově ušetřeno úplného civilizačního rozvratu.

57. Senzoricky je mateřské (rodičovské) chování probuzeno zrakovými (malost, oblost, bezmocnost vyvolávající něhu), sluchovými vjemy a představami (očekáváním budoucího), čichovými vjemy, taktilními počítky (kojení), chuťovými vjemy, počítky útrobními a orgánovými, počítky polohy a pohybu. V případě gravidity bychom však museli škálu počítků a vjemů vyjmenovat v opačném pořadí, respektujícím časové hledisko.

58. Po stránce vrozených reakcí je rodičovské chování pro svou jednoduchost snad lépe probádáno u zvířat než u člověka, u něhož jsou instinktivní formy či spíše rudimenty chování překryty bohatou škálou naučeného chování. Roli tu hrají zkušenosti s 1. dítětem, nápodoba starších dospělých, "knižní vyčtené a školní" znalosti. Ty jsou předávány z generace na generaci a mají často charakter vědecky, experimentálně nezdůvodněných sugescí (sešněrování a znehybnění dítěte v peřince, stále se měnící názory na vhodnou stravu v tom kterém měsíci, roce atd.), jež jsou šířeny dětskými lékaři, psychology a teoretiky výchovy.

59. Zvířecí matky a jejich mlád'ata, žijící ve volné přírodě, vykazují často suverénější interakce, než jaké vidíme mezi rodiči a dětmi ve společnostech svázaných různými předsudky, rituály, jež jsou mnohdy zdrojem obsedantních poruch, točících se hlavně kolem udržování čistoty a hygieny. V "moderní" společnosti má budoucí matka problémy s otěhotněním, těhotenstvím, porodem, kojením, dětským režimem spánku a bdění. Citové vazby jsou někdy prosty veškeré spontaneity. Podvědomá stimulace pohybových, poznávacích a řečových aktivit dítěte je rušena zábranami v taktilní a haptické oblasti, jejich častým nebo předčasným přerušováním z mnohých důvodů (nemocnost dětí, zaměstnanost žen, nízké ocenění výchovných činností společností).

60. Přestože je současná společnost orientovaná na pracovní výkon, výdělek a věcný svět, nahrazující radost z mezilidských vazeb, rodiče mají i nadále přirozenou tendenci učit děti, a to nápodobou (prezentací vzorů ženského a mužského chování), pomocí pozitivní a negativní stimulace (odměnou a trestem), usnadňující jim pátrací a poznávací aktivity, rozvíjí řeč a sociální chování. Dovedou navodit a upevňovat návyky modifikující kulturu stravování, osobní hygieny spánku a bdění. Učí submisivně i asertivně v sociálním životě, ve společnosti, která se řídí psanými i nepsanými pravidly sociálního styku. Problémem je naučit děti určitým formám egoismu (obrana JÁ, vědět co je mé, naše, cizí). U dívek je vhodné dovolit při hrách simulaci maminkovského chování, u chlapců simulaci dospělých profesních aktivit. U obou pohlaví je nutné brzdit předčasné projevy sexuality a navozovat a učit její "sublimaci".

61. Byly nastíněny Základní Motivační Tendence (ZMT) u člověka, tvořící dle našeho mínění motivační jádro i jevovou stránku animálně spojitě stránky lidského chování. Tato stránka nemůže pochopitelně vysvětlit složitost lidského chování ani pojem Osobnosti, užívaný dnes v psychologii vlastně pro psychickou činnost jedince. Může však tvořit jisté východisko dalších úvah a tvrzení o "podobě" tvora Homo sapiens.

62. Z předešlého vyplynulo, že ZMT jsou složitě vzájemně propojeny a jejich striktní vyčlenění je nemožné, neboť mohou být výslednicí zase jen lidské abstrakce, způsobů lidského myšlení a objevování. To nás však nezabavuje povinnosti pokusit se o jejich hierarchizaci co do významnosti v lidském životě. V přírodě se také nestává, aby jakékoliv životně vitální síly působily stejnou mírou intenzity.

63. Klíčem k hierarchizaci ZMT může být nejspíše složka senzoričká - tj. pocitově-vjemová. Vždyť pocit jako jistý "atom" psychiky představuje odezvu na podnět a je součástí, prostřednictvím svého zakódování v paměti, i podmínkou primitivních selektivních reakcí typu ANO,- ANO s časovou prodlevou, NE,- NE s časovou prodlevou oddálením. U pocitů a vjemů zjišťujeme převážně subjektivními metodami evidentnější rozmanitost a pestrost, než kterou bychom nacházeli a ověřovali na úrovni reakcí, resp. motorických výstupů rámujičích chování vcelku u živých tvorů, a to i včetně řeči. Ale i slov, kterými označujeme pocity a prožitky, je mnohem méně než pocitů samých a nelze jimi "pokrýt" celou hloubku i šíři našeho vnitřního zážitkového světa. Dobře se ví, že ať z uniformovaného nebo atypického chování nelze přímo usuzovat na bohatost vjemů, citů, prožívání i myšlenkových pochodů, vyplňujících jedinečnost psychických stavů každé jednotlivé Osobnosti.

64. Tím méně bychom hledali klíč k hierarchizaci ZMT na úrovni cílů chování (jejichž variační šíře je takřka nekonečná), ať už doprovázených "radostí nebo žalostí", tj. jakýmsi "navigačním zařízením", určujícím ihned a následně, co jsme udělali špatně nebo dobře, zda to bylo výhodné pro nás či pro druhé, či užitečné, úspěšné, resp. účelné. I když lidské chování není orientováno přímo na cíle ve vnějším světě, ale na psychické stavy, které v něm tyto cíle (objekty) vyvolávají, přece jen existence nadosobní rozumnosti přírodních zákonitostí nás skrze nejen cit, ale i rozum přesvědčuje, že bezprostředně zažívané výhry se mohou jevit jako pozdější prohry, a zažívaný neúspěch může být z dlouhodobého hlediska v budoucnu bilancován jako právě ten "nejsprávnější krok v životě".

65. Učiňme tedy klíčem k hierarchizaci ZMT složku "vstupovou", tj. pocitově-vjemovou a zkoumejme vjemy, pocity, resp. prožitky z hlediska autentické validity, "hodnotností" ve směru pozitiv.

66. Pořadí v tomto směru by pak bylo následující:

1. pocity (počítky) rozkoše, vážící se k pohlavním orgánům a erotogenním zónám
2. hmat (haptika), taktilní a chuťové počítky
3. čich
4. sluch
5. zrak

Prvé a druhé pořadí je svázáno s tzv. kontaktními smysly, třetí až páté s tzv. distančními smysly.

67. Přiřadíme-li k tomuto výčtu i pořadí ZMT, pak by jejich pořadí významnosti bylo následující:

1. sexuální chování (u mužů na 1. u žen na 2. místě)
2. rodičovské chování (u mužů na 2. místě, u žen na 1.)
3. pátrací aktivity, orientace, způsob poznávání světa
4. nutriční chování
5. spolčovací chování

6. teritoriální chování

7. poziční chování (7 + 1 po staru pud sebezáchovy)

68. Základním znakem života je ovšem pohyb, aktivita za optimálního bdělého stavu, jak již bylo dříve konstatováno. O nich se musíme nejprve zmínit, máme-li co říci k člověku a člověčenství to podstatné. Intenzita síly a pohotovosti k aktivitě souvisí s energičností a průbojností, s vitalitou, tj. i délkou života, s pevnou, vytrvalou a houževnatou vůlí, s cykly spánku a bdění, tedy s úrovní charakteru naší bdělosti a pozornosti. "Hladina" vědomí a vztahy mezi vědomím, podvědomím a nevědomím určují zase charakter paměti, schopnosti učit se novému, tj. adaptovat se na měnící podmínky života. Souvislosti s průběhem emotivity a temperamentu i myšlením ("rozumem") jsou rovněž očividnými, neboť kdo je pohyblivý, hbitý a energický - vytrvalý, dosahuje v kratším čase lepšího výkonu a vyššího stupně poznání, než ten, který je pomalý, "mdlý" nebo dokonce netečný.

69. Různé podoby energičnosti a aktivity byly také odedávna studovány v souvislostech s lidským charakterem, sociální přizpůsobivostí, deviacemi v oblasti povahy každého člověka, každé lidské bytosti, resp. "Osobnosti". Na této ose byly hledány i vazby k nemocem a defektivitě. Každá nemoc je změněným stavem vědomí a psychiky vůbec, ať jde o nemoc s převahou duševních nebo tělesných nesnází. Psychika jako klíčový regulační "článek" řetězce - podnětové pole - nervový systém a tělesné pochody - reakce a chování - představuje jeviště i kolbiště, na kterém se střetává dědičný a vrozený program individuálního života s vnější situovaností jedince ve světě.

70. Aktivita se ovšem především váže na fyziologické funkce organismu, zejména na poměru neurohumorální regulace s reciproční vazbou k psychice. Právě ona, odrážející svět kolem nás skrze nervové děje, opatřena senzorickými a pamětně genetickými "vyladovacími vzorci" i vrozenými způsoby reagování, "nadaná" způsobilostí učením a kreativitou je modifikovat, nás "vhánit" do náruče orientovanosti a cílenosti při hledání a nalézání potravy, druha, družky, domova, "souvěrců", přátel i rivalů, lidí odmítaných, přijímaných i trpěných nebo ubližujících. A ovšem i jednotlivců a institucí, s kterými "stojí i upadá" náš vývoj, intelektuální, morální, lidský.

71. Tento vývoj je vždy komplikovaný. O přízeň sociálního okolí je nutno vést permanentně boj. Cílenost a úspěšnost našeho usilování i dosahování dílčích, krátkodobých i globálních dlouhodobých cílů je trestána i chválena emocemi i rozumem vlastním i rozumem a cítěním "kolektivními". "Stádní" rozum i cit je neúprosný, přísný. Je vtělen do příkazů, požadavků, norem, pravidel, zákonů, trestů.

72. Že člověka "vykovávají" překážky, frustrace, konflikty, bylo mnohokrát řečeno i sepsáno vědecky i literárně. Překážky, bariéry mají nejen různé důsledky, ale samy o sobě se vyznačují různou mírou závažnosti, s kterou se uplatňují při blokaci či "propustnosti" primárních sil chování, které byly právě nastíněny, při jejich záměnách, substitucích a transformacích.

73. Psychology byly celkem důsledně mapovány jak překážky, bariéry vnitřní i vnější na cestě za seberozvojem a vývojem Osobnosti. Netýkají se jen oněch animálních sil, motivačních tendencí, jejichž repertoár jsme v předchozím výkladu rozvinuli, ale i těch motivů chování, které jsou spjaty s typicky lidskými potřebami.

74. Ale které jsou typicky lidské potřeby? A nemění se od generace ke generaci? Co zůstává konstantní pro všechna lidská individua v historickém průřezu lidstva, natolik typické a obecné z hlediska motivace chování, abychom to mohli uvést jako jistou konstantu? Je to potřeba očistné hygieny, mravního vývoje, návyku řečové komunikace, rituálního chování? Hledání smyslu života, Boha? K těmto otázkám se určitě ještě vrátíme.

75. Zatím konstatujeme v souvislosti s blokací nebo saturací ZMT, jejich vzájemným zesilováním, zeslabováním, "sduřováním" co do intenzity nebo substitucí jedné ZMT za jinou, že animální svět patrně nazná "duševní" stránku těchto složitých procesů. U zvířete jen s velkou opatrností bychom mohli hovořit např. o "duševní bolesti", duševních nemocech apod. Nenašli bychom zklamání, jež pramení ze zmaru přání a tužeb při hledání dílčích i globálních cílů chování, při nichž jedinec něco nabývá a něco ztrácí, aby nakonec přišel o vše, včetně svého bytí. Zvíře se patrně také netrápí např. problémy mládí, dospívání, stáří a smrti. Může však hladovět, trpět odloučeností a vězněním, drezurou ze strany lidí, ztrátou (odnětím) mláďat, nemocemi a vůbec fyzickými zraněními z boje s predátory nebo rivaly a soky. Co však "prožívá" samec z živočišného druhu nám fylogeneticky velmi blízkého, při prohraném boje se sokem o samici, jsa zbaven možnosti párovat se a mít potomstvo, nevíme.

76. Etologové však poodhalili roušku nad mnohými tajemstvími zvířecího chování, a tím i psychického života. Je tu i bohatá empirie lidí, jež jsou svou profesí svázáni a v neustálém kontaktu se zvířecím světem. Jsou popisovány frustrace a jejich následky u některých živočišných druhů, vedoucí až k uhynutí, ztratí-li samec samici nebo opačně (?). Mláďata hynou nebo zažívají "krušné" chvíle, ztratí-li rodiče, zejména matku. Usuzovat však z chování zvířat na způsob jejich prožívání nebo dokonce "obrys" jejich psychiky by bylo vědecky velmi nezodpovědné.

77. Víme ovšem velmi dobře, že ať zvířecí nebo lidské mládě musí být velmi záhy připraveno rodiči i širším společenským okolím na zvládnání méně významných i velmi závažných frustrací, týkajících se nutričního chování i chování zvědavého, pozičního, sexuálního. Musí být připraveno i na přechodnou sociální izolaci provázenou deprivací i frustrací, na omezení "lovného" či vůbec "vlastního" teritoria, revíru, doupěte, domova, navyklého místa pohybu.

78. Vypočítávat, čím je frustrován současný civilizovaný člověk a co vše musí zvládat, aniž by onemocněl tělesně nebo psychicky, čím je frustrováno lidstvo jako celek, by bylo jistě přínosné, ale obtížné. Jenže frustrace nemohou samy o sobě vysvětlit proměnu zvířete v člověka, pakliže taková proměna kdy nastala.

79. Hlubinná psychologie zavedla termín "sublimace" pudových tendencí, ale stejně tak vhodný může být termín substituce, transformace apod. Vždy musí být přítomna schopnost učení a přeučení, schopnost umět nahradit jedno chování druhým, což pochopitelně souvisí s "pokusy a omyly", improvizacními a "vynalézavými" obměnami chování. U člověka rádi mluvíme o kreativité, ale tento pochod vlastně nebyl kromě popisu nijak přesně objasněn.

80. Neschopnost "učit se", přerušit neefektivní způsoby chování, naučit se novým reakcím a zbavit se tak frustrační zátěže, představuje těžkou nesnáz v socializačním procesu a humanizačním vývoji. Ale nejen nesnáz, ale často katastrofu v lidském životě, vedoucí k adaptačnímu selhání (např. k nevzdělavatelnosti, nevychovatelnosti, poruše zdraví, morální vývojové stagnaci nebo i regresi).

81. Proto biologická výbava i společenská výchova ve směru znalostí, schopností a dovedností zvládat a vypořádat se s deprivací, frustrací nebo úplnou blokací primárních (viz ZMT), i k nim se vážících sekundárních, "naučených" motivů chování měla v historii lidstva i v historii jednotlivce toho kterého období kulturně-ekonomického a duchovního vývoje klíčovou roli, závažný význam. Ale stačí k objasnění lidství a jeho současná krize souhrn výše zmíněných poznatků? Vyčerpává se objasnění lidské "Osobnosti" Freudovským objevem střetu pudů a morálky, jež je permanentně řešen vědomou vrstvou osobnosti na úrovni EGA? Lze o tom pochybovat.

82. Věda se domnívá, že typicky lidský vývoj se kryje s napřimováním, vzpřimováním živočicha, přímého předka člověka, o němž prakticky nevíme nic. Co anatomicko-

fyziologicky napřimování způsobilo, se snaží rekonstruovat biologická antropologie, když popisuje např. osvobození horních končetin a zesílené dolních končetin způsobilých pro chůzi a běh v řídké (?) zalesněném terénu. Možná, že víme, že dnešní člověk je vyšší, než jeho předek, že má větší mozkovnu, že vzpřímená chůze vyžadovala dvojí (esovitě) zakřivení páteře. Že nastaly změny tepelné regulace, absorpce kyslíku a jeho distribuce, že vzpřímená žena musí bolestivěji rodit než její dávná "čtyřnohá" předchůdkyně, atd., atd.

83. Pokud člověk nepřišel z jiné planety, pak jeho napřimování musely navodit drastické změny životních podmínek, ale jaké změny to byly, se můžeme jen dohadovat. Pravděpodobná rekonstrukce důsledků těchto změn na úrovni chování jednou zdůrazňuje vývoj ruky, což umožnilo "nástrojovou činnost", která zase akcelerovala rozvoj pracovní kooperace a dělby práce, rozvoj řeči, a tím i typicky lidské inteligence. Jindy se připomíná v souvislosti s nutností opticky-znakové a zvukově řečové komunikace objev "jáství", a tím i sebeuvědomění s fenoménem *vůle*.

84. K těmto dohadům můžeme připojit i příčiny a důsledky mnohem pravděpodobnější. Ale hlavně takové, které připomenou změnu na úrovni nejen chování, ale i psychiky. Obě nelze u složitých organismů, jakými jsou např. savci, oddělit. Je kupodivu, že antropologové a vlastně i biologové často odmítají realitu autonomie psychické komponenty přiznat. Ale právě ona vstupuje do regulace chování nejvýrazněji jako nejdůležitější článek regulačního okruhu: prostředí - tělo a nervový systém - psychika - chování - s jeho důsledky opět pro změny prostředí (stále více polidštěvaného).

85. Vždyť i neškolený pozorovatel chování našich zvířecích "příbuzných" si musí povšimnout jejich instinktivní jistoty a řečeno s nadsázkou i emočního klidu, pohybují-li se na svobodě. Čím je tato jistota jakési "samozřejmé" a snad i vyrovnané psychiky, jejího vyladění, způsobena? Nebo proč např. nemají mnohé živočišné druhy volně žijící, problémy s čistotou, očištěním těla? Odpověď je možná úplně jednoduchá.

86. Anatomicko-fyziologické poměry snad většiny savců dovolují po stránce *smyslů* pocitově propojit ústní orgány s orgány vyměšovacími, a tak uzavřít pocitově a vjemově zážitek těla jako celku s pocitově-smyslovou kontrolou všech jeho částí (včetně končetin, břicha, genitálií, recta) čichem i pohybem (tlamy), rtů, jazyka. Vyměšování slin zároveň zajistí "čistotnost", hygienu. Čich a chuť "dodá" zprávy o tom, zda jednotlivé části těla i těla vcelku je po stránce správné funkce (např. pudového vyladění) na straně "příjmu a výdeje" připraveno a v dobrém stavu, mj. také z hlediska zdraví a nemoci, horší či lepší kondice.

87. Je jasné, že toto tvrzení musí vyvolat u kulturního člověka nevoli, jestliže budeme předpokládat, že s postupným napřimováním, které mohlo trvat x let, tato funkce byla poznenáhlu ztracena právě u člověka. Vždyť každá matka se zhrozí, vidí-li své dítě např. ústy kontrolovat vyměšování, kontaktovat stolici nebo moč, zasouvat si objekty přijímání a tím i smyslového poznání do otvorů těla (nosní dírkou, uši, rectum, u děvčátek genitálie). To spíše je u současného člověka tolerován orální a anální sex, než např. "popíjení" vlastní nebo cizí moči, jež je mimochodem docela vážně dnes některými "takéličiteli" doporučováno.

88. Konečný důsledek antropogeneze, pocitově-zážitkové a smyslové rozpojení organismu (těla) na část příjmu (ústa, nos, uši, oči) a část výdeje (močové a pohlavní orgány, rectum) mohlo mít několikrát důsledky pro chování živočicha, jehož lidské proměna se uskutečňovala desetitisíce, ale spíše milióny let. Tyto důsledky uvedeme v nezávažném pořadí při vědomí toho, že příčiny (důvody) a následky (důsledky) si mohou a často vyměňují místa, neboť kategorie kauzality je jedním z tzv. "mezních" pojmů z repertoáru abstraktního lidského myšlení, kterým ve skutečnosti může odpovídat řada událostí a okolností vzájemně se ovlivňujících a měnících časové pořadí co do závažnosti.

89. Bilance výměny látek i informací mezi organismem a prostředím se mohla "vychýlit" ve prospěch příjmu, "přijímání". Jejich kumulace se tak stala jedním z předpokladů závrtného vývoje člověka v tělesné i duševní sféře s důsledky pro pozdější egocentrické tendence až k vydělování převažujícího egoismu a jáství.

90. Přerušovaný integrační pocitový okruh kontrolující lidské útroby vcelku na ose hlava - trup - končetiny, tj. příjem látek a informací potřebných k životu, jejich přeměna a výdej produktů metabolismu, žláz vnitřní sekrece a snad i "produktů" vznikající inteligence mohly při výše popsané bilanční nerovnováze spolupůsobit na "rozbřesk" sebeuvědomění, postupné vydělování jáství, a tím vznik lidské vůle, tj. psychické kontroly sebe, druhých, prvních primitivních výtvorů - nástrojů, usnadňujících život i adaptaci za změněných podmínek vnitřních i vnějších.

91. První záblesky sebeuvědomění musely mít za následek oddělení JÁ od vlastního těla, stávající se objektem vzhledem k tomuto JÁ. Jelikož tělo a jeho důležité části s pocitově kontaktními a pachově výraznými místy nemohlo být ústy a čichem kontrolováno, stalo se do jisté míry "smyslově" cizím, odtazítým, a to možná i ve významu "nečistým", tj. nezpůsobilým smyslové kontroly, a tím především také kontroly *očisty*. Sebeuvědomění se mohlo tedy nejprve obrátit k tomu, co bylo ztraceno, co vzpřímení lidské postavy způsobilo, co příroda vzala člověku jako "přirozený instinkt".

92. Především tvrzení lze zdůvodnit nejen fylogeneticky, ale též ontogeneticky. Jáství, vůle a smysl pro čistotu těla, která je i bránou k očistě duše, jsou pozoruhodně až "tajemně" propojeny. Výchova vůle u dítěte začíná kontrolou a později sebekontrolou jeho "čistotnosti". Neboť rodiče musí naučit potomka nejprve kontrolovat vypouštění a hlavně zadržování moče a stolice. Ztracený instinkt tu musí být nahrazen *návykem*. Tím se stal kult tělesné čistoty pravděpodobně prvotním a nejstarším kultem lidstva, jež vstoupil do mnoha náboženských systémů a i v současnosti příkaz očisty těla, byť by měl jen symbolickou podobu (křest) je uvedením člověka do světa "vyššího řádu".

93. Stud za "nahou, obnaženou nečistotu", resp. za "nečistou nahotu" mnohé kultury ovšem neznají. Je vypěstován, stejně jako péče o tělo, zahrnující vlastně "nepochopitelné" ostraňování typických "vůní" a pachů, jejich zakrývání (stejně jako nahoty) pomocí vonných olejů "mastí, pudrů a voňavek". Jde o samozřejmý civilizačně-kulturní prvek, bohatě využívaný v současnosti televizní a billboardovou reklamou.

94. Postupné sebeuvědomování mohlo a jistě i mělo další důsledky. Zasáhlo velmi tvrdě do původní "instinktivní výbavy" člověka. Kotrola "pudů" zevnitř i zvenčí dala novou podobu lidskému chování. Obsese čistoty byla spojena s vytvářením pořádku, řádu, hledáním pravidel při dodržování nových forem chování - návyků a lidských rituálů, které vnesly chaos do přírodního instinktivního života člověka.

95. Jástvím se hladina frustrace dříve uvedených ZMT zvýšila na neúnosnou míru a ruku v ruce s ní odezvy na vnitřní a vnější společenské tlaky se staly z hlediska animálního světa "vykolejenými", nepřiměřenými. V oblasti sexu se objevil "syndrom permanentního hladu" s množstvím abnormalit, které květnatě shromažďují a popisují lékaři - psychiatři. Péče o děti se začala anonimizovat paralelně s vytvářením mocenských "klanů" rozhodujících o životě a smrti každého jednotlivce, tím více však o jeho výchově zajišťující splnutí s určenou společenskou vrstvou a typem obživy. Hypertrofie poznávacích aktivit posílila vývoj ratiá především v jeho kreativní složce, znamenající prudký vzestup lidské inteligence. Volní a rozumová kontrola nutričního chování vedla k jeho postupnému rozvratu, člověk přestal "cítit", co je pro něj vhodné a nevhodné a v jakém množství, jedním z následků byly endokrinní poruchy s odmítáním jídla na jedné straně a s přejídáním na straně druhé. Objevily se deviace v oblasti komunikace uvnitř malých i velkých societ, vytvářejících komunity

venkovského a městského typu provázené "domestikací" jedince s problémem výchovných a vzdělávacích tlaků, lidské svobody a uvězněním člověka v sociálních determinantách chování. Nebrzděná nebo špatně kontrolovaná agrese s mocenskými nároky, útočícími především na teritoriální "svobodu", svobodu osobního, později soukromého vlastnictví, tím zbytněla.

96. Jednotlivci i hierarchizované lidské skupiny jakoby neunesly rozdělení "světa" na vnitřní, subjektivní a vnější (vlastní tělo, těla jiných lidských bytostí s těžko pochopitelným "jevištěm" vnitřního duševna, prožíváním a schopností rozhodovat se, s živým světem mimo sebe, jehož součástí přestaly být). Šok z existence vůle a Jáství byl tím děsivější, čím vyšší místo jedinec zastával v hierarchii "lidské smečky". Není proto divu, že právě ti nejmocnější na nichž spočívala i největší odpovědnost, se snažili a pokoušeli přenést své mocné a odpovědné Já, Já chybuující a provázené pocitem viny, MIMO SEBE. Ze strachu z něj, ze strachu ze sebe sama, z důsledků svých činů jej potřebovali "vytěsnit", umístit mimo sebe, mezi přírodní a nebeské úkazy, dávající mu symboliku jednou rostlin, jindy zvířat nebo "kosmických či lidských obrů", aby nakonec vytvořili svou "repliku", "dvojníka" s vlastnostmi ideálně mohoucího člověka, o němž lidstvo vždy snilo. Na něj pak přenesli odpovědnost za chod věcí a dějů "lidských i nelidských", vymykajících se rodivšímu se úsilí poznat a pochopit nepoznatelné a neuchopitelné (v těch nejzákladnějších obrysech).

97. Zatímco posloupnost těchto procesů započala někdy v radikálních změnách prostředí předchůdců člověka a pokračovala změnou jeho biologických, mozkových a vůbec tělesných struktur a funkcí, mohla jedinec skončit v rovině zásadního vlivu psychiky na chování a změny sociálního života, ekonomických, politických, právních, obecně kulturních a "kultovních" (ideových a "ideačních" podmínek), které se zpětně "podepisovaly" na zásazích do přirozeného prostředí, aby je změnila k nepoznání k obrazu a přáním lidským. K obrazu konajícího lidského JÁ, někdy alibisticky přesouvaného a podsouvaného "Nejvyšší nadpozemské síle, bytosti".

98. Ztráta prožitkové jednoty těla ve vztahu k prostředí musela vést k postupnému vydělování Jáství, vědomí a vůle nejen ve vztahu k tomuto prostředí, ale i k vlastnímu tělu, což znamenalo možnost "hýbat s ním", vědomě manipulovat, ale také "hýbat" světem, poručit mu a rozkázat jak sobě, tak vědomě ovlivňovat aktivně druhé, např. organizovat jejich činnost. Více než radost z tohoto poznání musel dominovat úlek a zděšení z tohoto obdaření konečností obsahující i absolutní jistotu a pravdu o lidském konci, smrti. Proto byly hledány způsoby jak se nové "vymoženosti" lidství přinášející hořkou stránku poznání, jak se Jáství a tím odpovědnosti za své i cizí chování, zbavit. A to buď zcela, částečně nebo úplně alespoň na přechodný čas.

Nabízely se a byly zvažovány, vědomě nebo i nevědomě praktikovány tyto možnosti a způsoby:

a) Zvykovost a ritualizace chování - vytěsňující částečně nebo úplně vědomou sebekontrolu a hroživou odpovědnost nebo spoluodpovědnost. Obecný řád, pravidla, zákony nadřadit individuální vůli a považovat je za osudové.

b) "Vystrnadit" Já mimo sebe a umístit je do ideálna a transcendentna, ztotožnit jej s Bohy, s Bohem, a tak přenést odpovědnost na láskyplného a moudrého prvního a všemohoucího hybatele veškerenstva.

c) Zřeknutí se Já ve prospěch celku a povýšit kolektivní vědomí na prozíravé kolektivní nevědomí, anonymní neodpovědnost. Splynout s masou, odevzdat se konformismu, davu, dnes veřejnému mínění.

d) Propadnout zapomnění navozením změněného stavu vědomí různými praktikami (meditace, hypnóza, farmaka, drogy).

e) Zřít se pasivitou, asketismem a jinými způsoby ovládnání těla a psychiky a skrze ně i ovládnání jiných. Popřením sebe sama, svých potřeb dosáhnout "nirvány". Zastavit tak nebo alespoň zpomalit životní procesy, dnes zpomalit bezuzdnou exploataci prostředí, jeho drancování.

f) Splynout s prostředím návratem do dětství historie vývinu člověka , negovat současnost, rozbít např. "společenský stroj výroby a spotřeby, blaženosti navozené konsumem umožněným technickým pokrokem vydávaným za pokrok vůbec".

99. Zbavování se Já představuje jen jeden extrém lidského chování. Opačný extrém by pak spočíval v jeho glorifikaci a povyšování s absolutizací moci a vůle člověka. Takový člověk centruje všechnu psychiku k ohnisku Já, které je Duší, vládne Duší, tělu i světu. Toto Já je svobodné a jakoby bez spojení s tělesnými, resp. nervovými ději v mozku, usedává nad naši personou jako holubice, svatozář, obláček nebo spočívá uvnitř nás v podobě homunkula. Může ovlivňovat fyziologické funkce, zasahovat do dějů v přírodě i společnosti, dokonce konstruovat zákony světa, v němž lidé žijí a rozumně vysvětlují tento svět logickými principy jimiž se řídí inteligentní myšlení. Oddělení a povýšení Jáství mělo a má stejně negativní následky jako jeho vymycování, negování a popírání. Filosoficky to znamená, že před vznikem lidí, jejich specifické psychiky, nebylo nic, jen všudypřítomné a bůhvíjak organizované prázdno, masa či energie. Až člověk dal světu řád a smysluplný výklad, započal rozlišovat materiálně, tělesno, psychično a duchovno. Se vznikem lidí pak povstává jejich specifický svět, nahlížený jejich potřebami a zájmy přežít, množit se, vytvořit si pohodlný život až do smrti. Země se stává příbytkem lidí jako hlava příbytkem lidského myšlení, které se stává poslední tečkou vesmírného zázraku. Zveličování Jáského principu vede:

a) K rozšíření osobnosti na vše, co je její, co má, co je jí vlastní , co jí není jen propůjčeno na dobu jejího života, ale je jakoby navždy MĚ, TVÉ, NAŠE, VAŠE. Smyslem života se stává hromadění majetku sociálního (konexe, transakční známosti), statků hmotných a kulturních (výrobní prostředky a nástroje, spotřební předměty, vzdělanost, kvalifikace). Různé druhy "bohatství" umožňují prosadit se, "prodat se" určit svou cenu a hodnotu na trhu především s lidským potenciálem, s osobností odosobnělou, odlidštěnou. Jejím nákupčím přivlastnění takto lidství zbavených subjektů, umožní ovládat a znásilňovat a drancovat přírodu, jednotlivce, společnost.

Mocný nákupčí, vykupitel všeho co je na prodej, pak může své vlastní Já vsugerovat a implantovat jiným lidem, výkupem a prodejem jakoby ožíví a zlidští i věčný svět v němž nesmrtelně pokračuje jako vládce a porobitel. Hlásá, že s koncem vlády Boha začíná vládnutí těch nejvyvolenějších lidí. Jim patří modlitby a pocty, lid pěje na ně ódy a staví jim pyramidy a sochy v nadživotní velikosti.

b) K přiřazování všech produktů mysli a rukou sobě, vlastní genialitě. Zkušenosti generací jakoby tu nehráli roli, stejně jako přirozený výběr nebo obměny genového fondu. Ignorování, že nadání a tvořivost je funkcí vrozeného a zkušenostně získaného za okolností a životních událostí, které jednotlivce může jen nepatrně ovlivnit vlastní vůlí.

c) K myšlence na sebevraždu jako legitimního a zcela autentického činu, který je čistě v pravomoci pachatele.

d) K víře, že po dobytí světa a vyčerpání zdrojů Země lidstvo přežije díky své rozumnosti a plánovitosti, případně s pomocí "boží prozřetelnosti" např. na jiné obyvatelné planetě.

100. Pocitově - zážitková, "psychická" roztržka tělesného schematu - celku těla s umístěním "Duše" do lebeční dutiny (Já - Rozum - Vůle) a s umístěním citů, afektů a vášní v dávných dobách do srdce, jater, těla jako celku s vyjímkou hlavové části, dalo patrně vzniknout dalším typicky lidským sklonům kromě rituálního a kreativního, také touze po ideálu (viz Dovětek k textu této práce), dokonalu, po hledání podstat jevů a odpovědí na existenciální otázky, smyslu lidského života, "tvaru" vesmíru řízeného univerzální láskou s tíhnutím k nalézání a zakotvenosti v Bohu. Porušení jednoty těla, jeho "parcelace" měla v oblasti psychiky důsledek prvních pokusů rozlišovat psychično na složku rozumovou, vášnivou a žádostivou (Platon).

A ještě zmínka o jednom "sklonu". *Posesivním* (vlastnickém). Navazuje na zvířecí instinkty úschovy a hromadění potravy na "horší časy". S produkcí nadvýrobku tento sklon u člověka neobyčejně zbytněl a dostal jiné významy a funkce. Je možná kletbou člověka provázejícího jej a jeho vyhoštění z hojnosti "vegetačního" a animálního ráje. Proměna psychického v uvědomělé a vědomé akcelerovala předvídavost jako nejdůležitější složku inteligence. Dala novou podobu nahlížení míru determinovanosti vlastního a cizího chování ústícího mnohdy v bezuzdný egocentrismus. Určila podobu jedné z tužeb nejdůležitějších. Skrze přivlastňování lidí, věcí, přírody, kultury zanechat po sobě trvalou "brázdu" a zajistit si tak pofiderní štěstí na Zemi a nesmrtelnost na nebi.

II. DÍLČÍ ZÁVĚRY

Byl učiněn pokus postavit teorii člověka a lidského chování na předpokladu kauzální determinovanosti spočívající v poodhalení roušky motivačního "pletiva" jeho činů z východisek evoluce a snad i jeho dávné prehistorie s poukazem na hypotézu o jeho přerodu ze zvířete v člověka. Tento přerod v konečných důsledcích mohl vést k nynějšímu krizovému vrcholu jeho vývoje alespoň v některých částech světa. Nemá-li se vzestup člověka změnit v pád, tj. má-li nastat rozvázný sestup do "zeleného" údolí náruče přírody, ať už naší nebo technickými možnostmi na jinou objevenou planetu, měli bychom přemýšlet a diskutovat o příčinách jeho dávných, minulých i současných metamorfóz. Tato studie chce k takové diskuzi dát jeden z podnětů.

Cesty poznání nás samých jsou bohužel jen tři: 1. cesta introspekce založená na schopnosti vidět vlastní nitro, nazírat sebe sama, náš vnitřní subjektivní svět. Tato cesta stála u kolébky psychologie, ale je zpochybňována tím, že "odějeme-li" myšlenky, city nebo snahy ve slova, "posuneme" psychické prožívání do roviny vnější pozorované řeči. Mluvené a psané pak již není totožné s cítěným, myšleným nebo chtěným. V tom je hlavní problém této cesty. 2. druhá cesta je založená na komparaci lidí mezi sebou a zakládá obor diferenciální psychologie. Komparace může mít pohled biologický, sociální, psychologický a jiný. 3. třetí cesta spočívá v komparaci člověka a jeho chování s živočichy naší planety, které jsou mu z fylogenetického hlediska nejbližší. Je to srovnání s živým světem z kterého jsme povstali.

Autorovi této studie se jevila tato třetí cesta jako ontologicky a gnoseologicky nejzáhadnější, zároveň však nejnosnější. Proto ji učinil obsahem napsaného i základnou pro myšlenkový pokus formulovat podstatná východiska motivace i zákonů lidského chování. Necítí se však stoupencem biologizujících tendencí v psychologii, i když vývoj v genetice díky nejkapacitnějším počítačům, určitě zvrátí v nejbližších letech vše mlhavé, co jsme o sobě kdy ve své historii vyslovili.

Lidské chování je a není zásadně jiné než chování některých živočišných druhů. Jistota jejich instinktů a nejistota našich, je mnohdy zarážející. V mnohém bychom se mohli od nich učit. Zvláště pak od těch, které žijí volně a svobodně v přírodě, kde je nemůže člověk tzv. ochočit a změnit tak jejich chování k nepoznání budícímu hrůzu (drůbeží chovné stanice, cirkusové produkce, některé zoologické zahrady). Přemítání o člověku, který se sám ocitnul v pasti, vězení není povzbudivé. Je možná spravedlivým trestem za naše chování vůči živé přírodě nepoznamenané naší snaživostí. Cíle této snaživosti nám budou a jsou stejně utajeny, tak jako smysl naší existence. Je to asi v plánu univerza. Kdybychom znali smysl našeho narození, života a smrti, patrně bychom nebyli schopni únést životní útrapy, zejména nemoc a stáří. Věda je na tyto "lidské záležitosti" krátká, náboženství narušuje naše logické racionálně a umění nás jen zobrazuje v zrcadlech, o nichž nevíme takřka nic. Věda nám sice objasní, jak se počne lidský život, jak tělo sílí a posléze ochabuje a mění se v popel. To nás však málo uspokojí filosoficky. Vědecké pravdy jsou vždy pravdami neúplnými a budou jimi vždy. V tomto ohledu nemohou skýtat komplementární obraz o člověku, stejně tak náboženství, umělecké aktivity či jiný "úsek" lidských ryze praktických a účelových činností.

Zůstává tak po všechny časy dost prostoru pro různé teoretické a metodologické "modely" lidské osobnosti, lidského chování. Ale také pro filosofii, různé spekulativní konstrukce, hypotézy, pohádky, zvěsti a pověsti, mýty nevyvratitelné ani nepotvrditelné logickými postupy tzv. exaktních věd. Díky za to, díky za možnost, že si člověk může ve fantazii pohrávat se sny o sobě, Bohu, vesmíru. Zbavení této fantazie bychom uvalili jako květina bez nebeské vláhy.

Jádrem této studie je nástin základních motivačních tendencí, které máme z valné části společné s živočišným světem. Jejich výčet a případná hierarchizace není ovšem dogmatem. Představuje jen málo či více chybné opory k tomu, co mohlo předcházet zrodu lidství a je dosud jeho součástí.

V historii metamorfóz člověka, jeho vydělování z říše živočišstva, sehrálo nemalou úlohu jeho postupné, ale již nezvratně probíhající a definitivní "povstávání", vzpřimování, jehož výsledkem byla chůze za pomoci dolních končetin.

Které zeměpisné, klimatické či jiné podmínky nebo dokonce "katastrofy" tuto změnu navodily, bude asi navždy předmětem dohadů především antropologie, ale i jiných vědních oborů včetně psychologie.

Lze si ovšem představit, a nejen to i doložit, že vzpřímená chůze měla vliv na změny struktury a funkce kosterní a svalové soustavy, s níž souvisely změny další, fyziologické, endokrinní a jiné u všech tělesných orgánů, zejména však mozku a nervové soustavy. Změny centrální a periferní nervové soustavy, její restrukturační a funkční příp. anatomické změny ve specializovanosti nám známých i méně známých center, se staly podmínkou změn *psychických s důsledky pro chování* člověka i samotné podmínky jeho života, které původně vzpřímenou chůzi navodily.

Osvobozené horní končetiny, rozšířená a zpřesněná vizuální kontrola terénu mimo těla i vlastního těla, zejména jemné motoriky (senzomotorických schopností), musely ovlivnit kognitivní a explorační aktivity, obživu, sociální a teritoriální chování, dobývání pozice ve skupině, a tím i rozmnožování a výchovu mláďat. K primitivní dělbě činností, práce byla nutná i auditivní, haptická a verbální komunikace, které akcelerovaly lidskou inteligenci. Nastal rozvoj a zjemnění duševních činností s možností získat zásoby, přebytky, které byly podle "hierarchického" klíče v lidských skupinách přerozdělovány, čímž vznikl "rozběh" nejdrastičtějších nerovností mezi lidmi, nerovnosti, nevolnosti (zotročení), poziční agresivity a bojovnosti provázené záští, závistí. Zahájil tzv. kulturní etapu lidstva s kořistením a bojem o statky hmotné i duchovní a ten nabyl postupně neuvěřitelných rozměrů. Jak se rozvinul do dnešní podoby tzv. tržního kapitalismu právě zažíváme. Ale to už je jiná kapitola lidských dějin, jiných úvah např. o záporech případně kladech globalizačního celosvětového procesu.

V duchu této studie je však třeba zdůraznit, že vzpřímená chůze se změnami tělesných poměrů organismu na jedné straně, rozvíjela rozmanitost psychických funkcí na straně druhé. Zjemňovala a zdokonalovala se smyslová, rozumová a volní kontrola hbitých pohybových aktivit v široce kontrolovaném pléneru (volné přírodě). Ta mohla však psychiku i jistým způsobem zraňovat a zlabilizovat.

Dvojí esovitě zakřivení páteře při úplném napřimění muselo narušit, až zcela přerušit uzavřený pocitový okruh, tělo vcelku, zajišťující integritu organismu i jeho projevy. Zejména čich ve spojení s ústními orgány přestal mít dřívější vliv nad kontrolou periferněji uložených částí těla s významnými citlivými místy jeho kaudální části spojené mj. s mikcí a defekací. Také dolní končetiny, jejichž "prstíčky" ještě kojeneček dovede dát do úst, zůstaly bez kontroly čichových, hmatových a chuťových orgánů.

Psychosomatická jednota organismu tak dostala "trhlinu" a hladina emočního napětí a záporných pocitů se mohla nepředvídatelně zvýšit. Snad se objevily i nové pocity a afekty, promítající se do napětí a neklidu, do zatím neznámé úzkosti, případně studu a viny, viny z nemožnosti zajistit celkovou očistu těla dřívějším živočišným způsobem. Není vyloučeno, že pocitové rozdvojení těla vedlo k pocitům depersonalizačním a odcizujícím, kdy tělo započalo být chápáno jako "cizí" předmět, jako nástroj či prostředník "Duše". Zde může být počátek

známé separace duševních funkcí kognitivních a emočních s paralelně se rozvíjející hypertrofií volní kontroly koncentrující se v zážitku Jáství.

Nastalo i rozdělení světa vnitřního, subjektivního a vnějšího, objektivního, vedoucí k jakési dvojznačnosti až schizofrenii lidské bytosti (rozdvojení se promítá i do některých definic psychologie jako nauky o prožívání a chování). To vše vedlo k frustračním tenzím, protože exogenní frustrace byly násobeny frustracemi endogenními.

Tak byl postupně a nenávratně ztracen "ráj pocitové integrity", neboť přímý kontakt úst a nosní dutiny s odpovídající čichovou, taktilní, chuťově - haptickou kontrolou s důležitými částmi těla, byl ztracen. V oblasti močového vývodu, rozplazovacími orgány, rectem, zejména. Ale také s dolními končetinami, jejichž "dobrý" stav při rychlých a přesných pohybech byl stejně významný jako u končetin horních. Mohlo to znamenat mj. ztrátu instinktivně vrozené čistoty, nemožnost očisty těla vlastními vylučovanými a hojivými tekutinami dutiny ústní a jazykem. Tuto spekulaci nelze ovšem nijak dnes experimentálně dokázat, pouze zaráží, že čistota není člověku vrozena, musí se jí učit, což je mj. i jedním z cílů výchovy a obsahem některých náboženských rituálů. Zarážející je i skutečnost, že přirozené vůně těla jsme začaly často vnímat jako pachy. Jak houževnatě je dnes blokujeme netřeba dokazovat, televizní reklama nás přesvědčí. Chce překrýt tyto pachy nabídkou tisíců výrobků měnicích je v rozmanité "vůně". Je rovněž zajímavé, že snad každé náboženství zahrnuje očistný rituál často realizovaný na počátku života jako vstup do tajemství víry a zasvěcenosti a uvádějící člověka do světa "vyššího morálního řádu".

Zdá se, že pocitově smyslová kontaktní a pachová kontrola vlastního těla, těla partnerova či rivalova, tolik očividná u vyšších savců, se stala nemožnou nebo frustrující a deprivující. Lze jen teoretizovat, jaké to mělo a má následky v komunikační sféře, ale i ve sféře hygieny tělesné a duševní. Souvisí to i se zdravotními hledisky a výskytem možná některých nemocí.

Ztracená kontrola těla čichem, ústy (pachová, chuťová) mohla však mít i pozitivní důsledky, jestliže byla přesunuta do sféry jemné motoriky a senzomotoriky a tím i inteligence. Mohl tu být náhražkově realizován i "přesun" do oblasti některých stránek vůle, zejména do oblasti specificky se formujícího lidského sebeuvědomování a sebevědomí.

Každopádně jakékoliv přesunutí a transformace musely proběhnout na ose : *přijímání a výdeje*, interiorizace a exteriorizace. Rovnováha mezi těmito procesy je pro mládí a stáří organismu klíčovou. Porušení vztahů mezi těmito procesy vede vždy k nemoci a zhroucení organismu (důsledky příjmového, včetně informačního "blahobytu" a vyčerpanosti).

Autonomie cefalické části těla vyústila i v obrazné podobě u malých dětí, které malují člověka jako specifického "hlavonožce". Záhy připojují ruce a nohy, tělo pomíjí a mnohem později je teprve vmezeřují mezi dolní končetiny. Je to primitivní obraz fylogeneticky se vyvíjejícího člověka ? Realista má v tomto směru jiný názor.

Autor je přesvědčen, že "biblický ráj" byl snad jen pocitovým rájem, jehož zánikem v důsledku rozbití emočně psychického integračního okruhu, byl člověk vyhnán z lůna přírody, ale také možná zbaven morální neutrality. Byla mu dána možnost poznat co je dobro a zlo, byl však proklet znalostí své individuální konečnosti.

Specifikujme problémové okruhy s tím související.

1. Problém "čistotnosti" somatické, později psychické - duchovní, morální. Stál pravděpodobně u zrodu kulturního a civilizačního vývoje lidstva. Objevil se stud z nahoty a pachů vlastního těla, "ošklivost" z nečistoty jiných. Vznikl rituál očisty s dopadem na pozdější ritualizaci ostatní sklonové výbavy člověka. Tento rituál ve spojení s Jástvím, volní kontrolou vedl k řádu, Zákonu, pořádkumilovnosti, zvrhající se u moderního člověka v tzv. *obsedantní neurózu*. Osobité "vůně" těla a možná i Duše byly překrývány a maskovány. Člověk dostal "dvojí tvář". Nově vzniklou tvář konformního tvora bojíciho se autonomie, originality, osobnosti. Očista těla a Duše byl zřejmě první ritus. Řečeno Freudovou terminologií, nastala ztráta a poruchy charakteru orálně-análně-falického s "bojem" o charakter "sociální", odevzdávající svou suverenitu jiným, podílejících se na hodnocení jedince, který se jí vzdává ve prospěch hodnocení sociálního okolí (lidsky zbytnělý strach z vyhoštění, "exkomunikace", osamění).

Rituální očista měla nahradit jako první z rituálů ztracený automatismus instinktů, pudů. Zvrhla se u mnoha lidí ve fanatismus, končící v rovině patologické u perfekcionismu, pedantické čistotnosti a pořádkumilovnosti.

2. Závažnějším důsledkem přerušení okruhu čich, ústa, tělo, rectum, močové a pohlavní ústrojí vedlo kromě oddělení vlastního těla od vlastního duševna, kdy tělo je vnímáno jako objekt ve vztahu k subjektu (vědomí sebe sama), k zbytnění a deformaci všech pudů, zejména potravního a sexuálního. Sexuální pud se přestal manifestovat v určitých periodách roku a ohraničeném období života a frustrován nejen exogenně, ale i endogenně infiltroval jako "osa libosti" všechny pudy - sklony i vznikající rituály a návyky člověka. Hojnost potravy a zdroje chuťové libosti skončily v současnosti za pomoci billboardů a reklamní TV kampaně v bohatých zemích poruchami typu bulimie, mentální anorexie, diabetu a jiných endokrinních, cévních, obecně civilizačních chorob. Potravní konsumní vášeň se stala náhražkou většiny odpíraných radostí moderního člověka. Hypertrofie a deviantních podob doznaly i sklony poziční (nekontrolovaná agresivita jedinců i skupin), teritoriální (xenofobie, projevy rasismu, ničující války o teritoria) a rodičovský (nezájem o plození a výchovu dětí, jejich terorizování, pohlavní zneužívání, týrání). Sociální kompaktnost a vzájemnost lidských skupin byla narušena izolovaností jedince násobenou vlivy vlastnického egoismu, ať už v hmotné oblasti nebo kulturní (duchovní).

3. Oddělení subjektu, vnitřního světa od vnějšího, rozpolčení "Duše" na rozum, city a vůli přineslo do lidského života hypertrofii racionalismu, "hoře z rozumu", marné uvažování o smyslu života, lidské existence, původu, směřování a konce individuálního života či perspektivách lidstva.

4. Změna podmínek života, populační růst obyvatelstva, jeho "exodus" či usazování v méně hostinných či nehostinných krajích, vyhnání méně fyzicky zdatných a přizpůsobivých jedinců na periferii lidských komunit (migrace obyvatel, exody, stěhování národů) akcelerovaly evolučně připravenou schopnost užívat nově nabytého výsostného daru rozumu, lidsky strukturované inteligence, používající "vnitřní" řeči, pojmů, komplikovaného značení pomocí expresivní složky jazyka. Rozum zmohutněl zejména ve složce experimentace s podmínkami života a složce kreativní. Posedlost objevování, hry s podmínkami života, tvůrčími postupy (snění, představivost, fantazie) se stávaly postupně nejdůležitějším adaptačním a asimilačním faktorem přežití, populačního přírůstku a toho, čemu jsme si uvykli říkat lidský pokrok, růst pohodlí a blahobytu, humanizační a civilizačně-kulturní proces. Kreativní složka inteligence se však stala "nenasytným zvířetem". S výsledky své činnosti, s artefakty zůstával člověk "věčně" nespokojen, hledaje stále "nový tvar" věcí, nové uspořádání společnosti, mezilidských vztahů. Jeho touha po krásnu, dokonalu, ideálnu zůstává stále nenasytenu, je zdrojem neklidu, frustrace, nespokojenosti. I tato okolnost se stala součástí onoho "vyhnání z ráje". Na druhé straně se však stala podmínkou a faktorem alespoň částečného smysluplného

naplňování života, jedním z faktorů záchrany duševní integrity a také naděje, že lidstvo snad ještě evolučně "nedospělo", či nedospělo ke konečným hranicím svého rozvoje a přežití.

5. Objev vnitřního života, objev jáství, přinesl problémy s EGEM. Vznikla mučivá otázka, kam až lidská vůle sahá, existuje-li vůbec, není-li iluzí a "podvodem přírody". Na jedné straně by se člověk rád vrátil do svého fylogenetického dětství a vzdal se možnosti řídit svůj osud, osud svých bližních, moci nad jinými (byl-li k ní delegován), na druhé straně je svědkem toho, jak pyká za svou pýchu, když nezná daleké a dalekosáhlé důsledky svých rozhodnutí, svých činností, umělých zásahů do přírody a vykonstruovaných přeměn v organizaci lidské společnosti. Když nedovede zabránit vnitrodruhové agresivitě a identifikovat původ svých destruktivních tendencí. Když neumí čelit osobním i společenským krizím.

6. Problémem EGA je i strach z odpovědnosti, ze sebe samého, zvláště stane-li "vyvolený" jedinec na vrcholu společenské moci a nezná hranice míry této odpovědnosti, neumí nebo nechce rozmlouvat se svým svědomím. Tu má tendenci vytěsnit své Já nebo přenést břemeno své odpovědnosti mimo tento svět, do transcendentna. Tato tendence může být i "lékem" proti pocitům absurdity, nesmyslnosti vlastního života, či jeho pochybené náplni. Hledáním ideálního JÁ se může člověk přiblížit jistotám existence Boha, ale toto hledání, které jej radikálně vyděluje ze světa ostatního tvorstva, je patrně jen jedním momentem jeho zbožnosti a náboženského citění zesilovaného pocitem konečnosti a smrti, strachu z nebytí. Pýcha z moci nad sebou i jinými v kombinaci s pocitem viny dohání člověka k rozhodnutím o právu na ukončení vlastního života nebo právu ukončit život jiných.

7. EGO tendence, hromadění, vlastnění biologicky podmíněné bilanční nerovnováhou mezi přijímáním a sebeobětováním ("altruistickým výprodejem sebe sama") ústí u člověka v nekonečný boj mezi egoismem a altruismem. Tzv. čistě lidský posesivní sklon, oddělování mého, tvého, našeho, cizího není, doufejme, člověku vrozen. Vzniká sekundárně jako produkt vzniku a nabývání materiálních a duchovních statků v průběhu historie lidství, poznamenané a orientované na hodnoty jím vytvořené, kterých si cení nade vše a činí z nich smysl života. Osobování, milování sebe a svého vlastnictví srovnává s jinými a žárlivě je střeží. Možná, že právě tato okolnost má důsledky nejen v proměnách psychiky ve vědomí a sebeuvědomění, ale proměnách individua a subjektivna v *osobnost*.

Protože v češtině najdeme fakticky jedinou práci (J. Čáp, 1990), která navíc pouze jednu kapitolu věnuje systematickému výčtu principům chápaným jako obecné psychologické zákony, dovoluje si nyní autor předešlých zobecnění (část I. - II.), formulovat vlastní znění dvanácti pouček, které mohou být za zákony chování a psychiky navrženy. Činí tak s vědomím, že problematika zákonů je v psychologii nejslabším místem její vědní a naukové struktury, přestože má nejtěsnější souvislost s gnoseologií v obecné metodologii věd, která je označována za ústřední problém všech vědních disciplin.

III. ZÁKONY V PSYCHOLOGII

pokus o jejich formulaci a reformulaci.

Úvodní preambule:

Psychické kvality předmětům okolního světa přiřazujeme. Ve skutečnosti jim nepřínales. Svět je ontologicky i hodnotově neutrální. Věci a objekty dostávají své významy jen ve vztahu k jednajícím subjektům.

ZÁKON 1

I. Zákon prvotnosti vědomí: *Objektivní realita* (tj. svět, vesmír) je *psychofyzicky neutrální*. Dilema hmoty a vědomí se objevuje až s existencí člověka, pro něhož je pocit a jeho uvědomění prvotní skutečností i zkušeností. K tzv. hmotě se člověk chová podle toho, jaké psychické stavy v něm navozuje a indukuje.

Pozn.: Psychika je článkem procesu začínajícího prapůvodně podnětovým polem, zevním prostředím. Organismus na prostředí, na jeho proměny musí reagovat bezprostředně, a je proto vybaven dráždivostí a reagováním s prodlevou, s "odkladem", což mu umožňuje čivost předpokládající pamětní záznam. Reakce organismu mají zpětný vliv na vstupy, tj. pocity a vjemy, ale zároveň se uchovávají díky nervovému systému v obtiscích, engramech.

Proto stav psychiky monitoruje současně změny prostředí a reakce na ně, ale i to, co se děje "tělesně", hlavně v nervovém systému.

Tím psychika zasahuje do reakčního i akčního repertoáru a navozuje podle jí vlastního časového kódu a plánu změny chování. Činnost a chování člověka se koncentrují v cílech, tj. objektech a výtvozech, které zase pozměňují "kulisu" prostředí čili podnětového pole, čímž se nastíněný cyklus uzavírá, aby otevřel cestu cyklu následujícímu.

ZÁKON 2

Východí teze pro II. Zákon: Každý organismus, jehož existence je závislá na vnitřních a zevních podmínkách, se snaží tuto závislost omezit, případně zrušit. Jsou dva způsoby, jak toho dosahuje - aktem interiorizace ("zvnitřnění") a aktem exteriorizace ("zvnějšnění" produkce, event. prezentace).

II. Zákon exteriorizace a interiorizace: *Pro živý systém je příznačné, že si přisvojuje (zvnitřňuje) to, na čem je jeho existence závislá a produkuje (zvnějšňuje) to, co tuto existenci umožňuje, zkvalitňuje a prodlužuje.*

Pozn.: Jde o zákon životního růstu a zachování životní energie. Psychika je uzpůsobena tak, že je vědomě i podvědomě pamatováno a uchováno v paměti vše, co slouží adaptaci, tj. pasivnímu přizpůsobení i asimilaci (tj. aktivní manipulaci s podmínkami života).

Mezi příjmem a výdejem může být rovnovážný stav ekvilibria nebo stav nerovnovážný. V mládí a časně dospělosti převažuje příjem nad výdejem, zatím co opačně, výdej převažuje nad příjmem v descendentním stádiu života s následným chřadnutím organismu, úpadkem fyzických i duševních sil. Příjem i výdej se může týkat látkové výměny i obecně směny informačních toků (např. je-li porušena látková výměna, dochází k obezitě či mentální anorexii). U informační směny lze rozlišit směnu prostou čili reprodukční (učitel učí přesně

tomu, co sám slyšel), zúženou čili redukční (nenaučí ani tomu, co se naučil) a rozšířenou čili kreativní (učivo rozšíří o vlastní poznatky).

ZÁKON 3

III. Zákon jedinečného experimentu přírody: *Každý organismus je jedinečným unikátem přírody. V jedinečnosti hledá příroda adaptační i predikční a vývojovou perspektivu. Prosazují se organismy, které s ohledem na budoucí podmínky života přežijí.*

Pozn.: Pro lidskou psychosomatickou jedinečnost se vžil název OSOBNOST. Každý člověk je osobností mj. v tom smyslu, že skrze něj příroda experimentuje a hledá nové adaptační a progresivní prvky života. Mnoho takových "experimentů" předčasně hyne nebo je odsouzeno k biologické tj. reprodukční nebo psychologické - tj. tvůrčí - sterilitě.

ZÁKON 4

IV. Zákon fylogenetický a ontogenetický (prosazení se "třetího faktoru"): *Čím je organismus vyspělejší fylogeneticky i ontogeneticky, tím více závisí jeho chování na vnitřním prostředí vnitřních podmínkách včetně psychického fenoménu.*

Pozn.: V průběhu vývoje rostlinstva i živočišstva roste složitost a komplikovanost živých systémů po stránce organizovanosti. To se týká i nervového systému, jenž je základnou psychického života. S postupem vývoje organismů psychika na úrovni vědomé i podvědomé **přebírá a dostává pod kontrolu stále více tělesných funkcí**. Osou sebevědomí a vědomí je prožitek vůle a jádrem podvědomí je genetická a zkušenostně operační složka paměti.

Prostřednictvím zvyšující se citlivosti k stále širší (protože i méně intenzivní) škále podnětů roste schopnost detekovat podněty velmi malé intenzity, avšak velkého adaptačního významu. S narůstající citlivostí a vnímavostí se ale bohužel snižuje odolnost a zvyšuje choulostivost, zranitelnost, "poruchovost" organismu jako systému.

Existují proto obavy, že "člověk budoucnosti" bude v důsledku zvýšené citlivosti stále vnímavější na jemné výkyvy prostředí, tedy medicínsky vzato, bude se zhoršovat nemocnost populace, nenajdou-li se vhodná protiopatření, "protitahy" vůči prosazujícím se přírodním vývojovým trendům a zákonitostem.

Jinou záležitostí ovšem je, že lidé svou nemocnost zhoršují svévolně neuváženými zásahy do životního prostředí, stravovacími zlovyky, návyky k toxickým látkám, tedy činy, jejich dlouhodobé následky často ani nemohou předvídat.

Netřeba podotýkat, že zvětšená kapacita detekčních schopností organismu na základě jemnější citlivosti má vliv na ostatní psychické funkce, kvalitu pozornosti, kapacitu paměti, rozvoj inteligence, emocionality i volní kontroly tělesných funkcí i chování vůbec. Tím roste plynule ve fylogenezi a ontogenezi **váha a význam psychického fenoménu**.

ZÁKON 5

V. Zákon konfliktní adaptace: *Každý organismus má tendenci udržet rovnováhu mezi vnitřními a vnějšími podmínkami chování. Dosahování pouze vnitřní rovnováhy však ruší rovnováhu vnější (tj. s prostředím) a dosahování rovnováhy a souladu pouze s prostředím vnějším ruší rovnováhu vnitřní.*

Pozn.: Jinak řečeno: Vnitřní rovnováha se udržuje jen díky nerovnováznému stavu mezi jedincem a prostředím. Dosahování vnitřní rovnováhy ruší rovnováhu vnější (s prostředím) a dosahování rovnováhy vnější ruší rovnováhu vnitřní. Tento zákon stojí formulačně proti tzv. principu homeostázy, jehož postulátem je toto: přirozeným stavem organismu je stav rovnovážný, klidový. Vnější podněty organismus z rovnováhy vychylují a reakce organismu ji opět nastolují, obnovují. To odporuje empirii, neboť *přirozeným a výchozím stavem živého systému je aktivita jako stěžejní znak života.*

Mnozí lidé asketičtí, případně egocentričtí *udržují stav vnitřního klidu "za každou cenu"* a spatřují ve vnitřním klidu a harmonii třeba i smysl života. Událostmi ze svého okolí se nenechávají "programově" zneklidnit. Jejich postoje může okolí odsuzovat, pokud neprchnou na samoty, do lesů, klášterů, či pouště. Jiní lidé se naopak snaží vyjít se sociálním okolím za všech okolností s důsledkem pro ohrožení svého zdraví tělesného i duševního. Jedni se rozdají svému okolí a volí úplnou nouzi, jiní jdou vstříc měnícím se požadavkům společnosti za každé situace, za každého společenského režimu. To je případ konformismu.

ZÁKON 6

VI. Zákon motivace: *Organismus vyhledává podněty a situace, které mohou udržet nebo zvýšit stav jeho pozitivního vnitřního napětí a vyladění a tím i motivace.*

Pozn.: Pro jednání jsou rozhodující ne samy objekty, ale psychické stavy, které je reprezentují ve vědomí. Váží se k nim energetické "silokřivky", energetické napěťové hladiny. Prožíváme je jako stavy excitace, emočního napětí, bdělosti a pozornostního vyladění. Smysl, význam a hodnotu přisuzujeme lidem, věcem, okolnímu světu v závislosti na tom, jaké pocity, obecně jaké psychické stavy v nás objekty a situace okolního světa vyvolávají. Nepřekvapí nás proto, že dáváme smysl, význam a hodnotu objektům a situacím, které pro jiné subjekty mají hodnotu, smysl, význam jiný nebo žádný.

Na druhé straně platí, že *existují pocity a psychické stavy bez vnějších popudů.* Cítíme např. bolest a nedovedeme ji lokalizovat, máme "zlou", rozmrzelou náladu, ale neznáme její příčinu. Stejně tak se může vynořit vzpomínka, nápad, myšlenka, melodie zcela spontánně, bez našeho chtění a volního úsilí. Musí proto platit i jiný zákon, zákon doplňující první část Zákona motivace.

ZÁKON 7

VII. Zákon psychického směřování a psychického cíle: *Každý pocit, cit, myšlenka, touha nebo přání, obecně každý psychický stav hledá objekt, v kterém by "se našel", ukotvil a rozvinul, čímž navozuje aktivitu, která jej redukuje nebo odstraňuje.*

Pozn.: Tento zákon, rovněž motivační, lze považovat za vyjádření souvislostí, které bývají popisovány termínem "instinktivní nebo pudové (resp. sklonové) chování".

Motivace chování se dotýká ještě další zákon, vztahující se k řešení tzv. frustračních a deprivacích stavů.

ZÁKON 8

VIII. Zákon substituce: *Je-li původní (např. pudově-sklonová) motivační tendence blokována, může se přesto její intenzita udržet nebo i zvýšit a náhradními způsoby (většinou učením) lze dosahovat původních nebo náhradních objektů a cílů.*

Pozn.: Zkrácená varianta by mohla znít rovněž takto: **nemožnost adekvátního uspokojování motivů** (sklonů, potřeb, ideálů, hodnot) **vede k náhradnímu uspokojování, týkajícímu se způsobů dosahování buď aktivit nebo objektů a cílů chování.**

Vysvětlování tohoto zákona snad není ani nutné. Ovšem je třeba ještě podotknout, že intenzita FRUSTRACE A DEPRIVACE má vliv na KVALITU a hodnotu náhražkové činnosti i hodnotu nahrazovaného objektu, obecně CÍLE chování v pozitivním i negativním smyslu, přičemž o faktické hodnotě činnosti nebo cíle chování může rozhodnout až "daleká" budoucnost. Snaha nahradit spalovací motor automobilu elektrickým zatím přináší více nevýhod než výhod, ale ne natrvalo. Je-li matka dětí suplována macechou, nemusí to dětem přinést nutně nevýhody. Odmítne-li chlapec zamilovanou dívku a ona se zasnoubí s jeho "neatraktivním" kamarádem, nemusí to z dlouhodobého hlediska být prohra, ale do manželství výhra.

Z formulací motivačních zákonů je patrné, že emoční komponenty mají vliv na racionální stránku chování a vzato z fylogenetického a ontogenetického hlediska tomu nemůže být naopak. Vzato ovšem situačně, rozum koriguje city stejně jako city "hýbou" rozumem, usměrňující racionální jednání. Význam citů a emocí je proto nutné doplnit ještě Zákonem pozitivní citové bilance ve vztahu k aktivitám organismu.

ZÁKON 9

IX. Zákon pozitivní citové bilance: *S ohledem na autonomní psychický čas usiluje organismus v každém jeho úseku o převahu pozitivní citové bilance bez ohledu na to, zda ji dosáhne heteroagresí či autoregresí, destrukcí či kreativitou, prosociálním chováním nebo chováním antisociálním.*

Pozn.: Tvořivé chování může "nastat" nejen v důsledku imaginativních pochodů, ale též chyby nebo deformace (např. karikatury).

Je možné i zkrácené znění tohoto zákona: **Organismus vyvíjí snahu udržet pozitivní citovou bilanci, tj. usiluje o převahu citů libých, tj. stenických, nad city nelibými, tj. astenickými, vyhledáváním jakýchkoliv "spouštěčů" libosti.**

Tento zákon by mohl být rovněž nazván "hedonistickým". Je nutné jej ovšem doplnit PRAVIDLEM citové ambivalence:

Organismus se vyhýbá citové ambivalenci a usiluje "směnit" emoční nelibost nebo obojakost libosti i nelibosti za libé city a emoce.

Katastrofou lidské emoční výbavy je, že afekt hněvu ústící většinou v heteroagresi (někdy ovšem i autoagresi) je často prožíván ambivalentně a v určitých fázích nebo u nenormálních jedinců dokonce libě. Smyslem výchovy člověka je mj. trestat ambivalentně nebo libě prožívanou agresi. **Kde sociálně trestané ambivalentně nebo libě prožívané agresivní chování selhává, rozvíjí se vnitrodruhová agrese, která je u lidského druhu neblahým průvodním jevem jeho tisícileté (spíše statisícileté) historie.**

Zákon pozitivní citové bilance tedy předpokládá, že uznáváme kromě vnitřní odměny a trestu ve formě libých a nelibých emocí i odměnu a trest vnější, dané sociálními příčinami a důsledky. Normálně má faktický, vnější trest vyvolat trest vnitřní a stejně tak odměna. U deviací a poruch je ovšem trest vnější prožíván libě (masochisté) nebo je libě prožíváno trestání jiných (sadisté).

K tomuto zákonu je třeba ještě dodat, že zřejmě platí kontraverzní vztah mezi emocionalitou a aktivitou, resp. senzitivitou. Můžeme jej vyjádřit takto: *Emoce vzniká tehdy, je-li pohybu*

bráněno, a zaniká jeho uvolněním. A také: Senzitivita generalizuje, tj. emocionalizuje se, je-li aktivité překáženo, a redukuje se zpět v prosté čítí, je-li aktivita uvolňována.

Poslední tři zákony lze chápat jako ty, jež se týkají nejen změn chování následkem emocí, ale obecně se týkají úlohy psychiky, psychického faktoru v průběhu chování. Např. etologové se zasloužili o objasnění jevu, který nazvali *imprinting*. V souvislosti s tímto jevem je možné formulovat další zákonitost. Mohla by být "vtělena" do Zákona imprintingu.

ZÁKON 10

X. Zákon imprintingu: *Podnět nebo podněťová situace, která spouští sled vrozených reakcí a uvolňuje komulovanou instinktivní nebo pudovou energii, může být pamatována napoprvé.*

Pozn.: Organismus, jak je známo z etologie, disponuje vrozeným aparátem a systémem smyslově emocionálních "vyladění" vzhledem k tzv. klíčovým podnětům, případně jejich sestavám a posloupnostem. Jakmile se organismus setká (na základě časové koincidence) s příslušným podnětem nebo konfigurací podnětů, může sice oddálit nebo zadržet reakci, nikoliv však značné emocionální napětí, vzrušení.

Sestava podnětu, vyvolávající emocionální vzrušení a případný sled, ať už vrozených nebo později naučených reakcí, které způsob čivosti vedou k cílenému chování a toto "ukotvují", čímž snižují i emocionalitu a přemíru excitace, může být pamatována *napoprvé*. Jde o pamatování reakcí, které dávají vzniknout tomu, co nazýváme v psychologii **dovednostmi nebo schopnostmi**. Etologicky bych to nazval "pamatováním AHA reakcí", jejichž odměnou je pocit uspokojení, libosti nebo emocionálního klidu.

Zákon imprintingu lze tedy chápat jako první ze zákonů **učení**. Druhý zákon učení by se nutně musel týkat "přivykání", habituace, protože *zvyky, dovednosti i schopnosti představují jeden ze způsobů adaptačního chování*.

ZÁKON 11

XI. Zákon habituace: *Organismus přivyká těm podnětům a činnostem, které se opakují. Opakování nepřináší však uspokojení trvalé, ale časově omezené.*

Pozn.: "Rubem" nebo spíše důsledkem tohoto zákona je okolnost, že *setrvačnost výskytu reakcí na odpovídající podněty vede k vytlačování či dokonce negaci psychické kontroly*.

To je z empirie známý jev. Zvykové chování se stává automatickým. Pak je to na jedné straně velmi "ekonomické", ale na druhé straně "pocitově ztrátové", a proto může být "cit" obnoven za cenu neadekvátních, nepřizpůsobivých nebo i chybných reakcí.

Setrvačné, automatické reakce vždy "mátly" pozorovatele, ať již školeného psychologa nebo laika. **Návyk, zvyk** totiž může být stejně tak projevem drezury a učení, jako výrazem podvědomých, např. instinktivně pudových tendencí. Např. usedneme-li automaticky do čela stolu, okolí to může interpretovat dvojím způsobem: 1. jde o nejstaršího člena rodiny - rodina si přeje, aby v čele stolu zaujal její člen příslušné místo, 2. nově přichodí podvědomě chce "hrát prim" mezi ostatními.

Zákon habituace tedy vypovídá něco velmi podstatného o zapojování psychického fenoménu v průběhu chování, zejména **učení**. *Receptory totiž přestávají detekovat ty podněty, které ztrácejí stimulační efekt* (tj. charakter incentive) *a nejsou tedy nositeli informace*.

Aby stimulačně-excitační efekt nebyl ztracen, je třeba doplnit Zákon habituace ještě takto:

Organismus přivyká těm podnětům a činnostem, které se opakují, a *modifikuje, zdokonaluje ty činnosti* (v roli schopností a dovedností), *které přinášejí více (nových) "vnitřních odměn", tj. libosti a stenických emocí.*

Tím a takto byl doplněn Zákon zvyku, přivykání *o pravidlo vznikání, resp. zanikání schopností a dovedností.* Je z něj patrné, že organismus se minimálně snaží udržet jistou úroveň **excitační hladiny**, a tím i **vědomí**. Vědomí, tj. především bdělost a bdělost je podmínkou aktivity jako základního znaku života.

Bdělost může být vystřídána jen únavou a spánkem a stav vědomí může být vystřídán stavem pod prahem vědomí, nevědomím, resp. bezvědomím a smrtí.

Zbývá zmínit se o posledním zákonu, zákonu dvanáctém a zároveň třetím zákonu, týkajícím se **učení**.

ZÁKON 12

XII. Zákon úspěchu: *Nemá-li organismus v tzv. problémové situaci k dispozici vrozenou reakci, příp. sled reakcí, ani reakci nebo sled reakcí naučených, produkuje pokusné reakce "naslepo", tj. "experimentuje".*

Reakce, které vedou z možných realizovaných nebo myšlenkově zvažovaných k cíli, tj. úspěchu, a tím i ke kladné emoční odezvě, jsou pamatovány.

Pozn.: Tento zákon určitě není "objevem autora", ale představuje jen jeho nové nebo jiné znění.

IV. VERHALTENSMUSTER

Versuch ihrer Formulierung und Neuformulierung

Wir schreiben den Gegenständen der uns umgebenden Umwelt psychische Eigenschaften zu. In Wirklichkeit besitzen sie diese nicht. Die Welt ist ontologisch und wertmäßig neutral. Die Dinge und Objekte erhalten ihre Bedeutungen nur in Beziehung mit einem handelnden Subjekt.

1. GESETZ DER URSPRÜNGLICHKEIT DES BEWUSSTSEINS

Die objektive Realität (d.h. die Welt, das Weltall) ist psychophysisch neutral. Das Dilemma zwischen Materie und Bewußtsein tritt erst mit der Existenz des Menschen in Erscheinung, für den Gefühl und sein Bewußtsein eine elementare Wirklichkeit und Erfahrung darstellen. Gegenüber der sog. Materie verhält sich der Mensch dementsprechend, welche psychischen Zustände sie in ihm auslöst und induziert.

Anmerkung:

Die Psyche ist ein Glied des Prozesses, der ursprünglich durch das Bezugsfeld, durch die äußere Umwelt angestoßen wurde. Der Organismus muß auf die Umwelt und deren Veränderungen unmittelbar reagieren - und ist deswegen mit Gefühlswahrnehmung ausgestattet - sowie mit einem Verzögerungsmechanismus, der ihm nervliche **Empfindung** ermöglicht, die einen **Gedächtnisspeicher** voraussetzt. Die Reaktionen des Organismus haben Rückwirkung auf die Aufnahmeinformationen, d.h. die Gefühls- und Sinneseindrücke, aber gleichfalls halten sie sich dank des Nervensystems innerhalb der Nervenspuren, der **Engramme**.

Deswegen bildet **der Zustand der Psyche** gleichzeitig die Veränderungen des Milieus und die Reaktionen darauf ab, aber auch das, was sich "körperlich" abspielt, hauptsächlich im Nervensystem.

Dadurch greift **die Psyche** in das Aktions- und Reaktionsrepertoire ein und ruft gemäß einem ihr eigenen Zeitcode und -plan Verhaltensänderungen hervor. Tätigkeit und Verhalten des Menschen konzentrieren sich auf Ziele, d.h. auf Objekte und Werke, die wiederum auch die "Umweltkulisse" also das Bezugsfeld in gewissem Maße verändern, wodurch sich der skizzierte Zyklus **schließt**, um einem nachfolgenden den Weg **freizumachen**.

Ausgangsthese für das zweite Gesetz: Jeder Organismus, dessen Existenz von inneren und äußeren Bedingungen abhängig ist, bemüht sich, diese Abhängigkeit zu begrenzen, ggf. zu überwinden. Es gibt zwei Möglichkeiten, wie er das erreichen kann - durch den Akt der Interiorisierung ("Verinnerlichung") und durch den Akt der Exteriorisierung ("Veräußerlichung", Produktion, eventuell Präsentation).

2. GESETZ DER INTERIORISIERUNG UND DER EXTERIORISIERUNG

Für ein lebendiges System ist charakteristisch, daß es sich das aneignet (verinnerlicht), wovon seine Existenz abhängig ist, und jenes produziert (veräußerlicht), was diese Existenz ermöglicht, qualifiziert und verlängert.

Anmerkung:

Es geht hierbei um das Wachstumsgesetz des Lebens und das der Erhaltung der Lebensenergie. Die Psyche ist so geartet, daß bewußt und unterbewußt alles erinnert und erhalten wird, was der Adaption (d.h. der passiven Anpassung) und der Assimilation (d.h. der aktiven Manipulierung der Lebensbedingungen) dient.

Zwischen Aufnahme und Ausgabe kann ein ausgeglichener oder unausgeglichener Gleichgewichtszustand herrschen, ein Equilibrium. In der Jugend und frühen Reifezeit überwiegt die Aufnahme die Ausgabe; während umgekehrt der Verlust die Zunahme im deszendenden Lebensstadium überwiegt mit nachfolgendem Schwinden des Organismus, mit dem Verfall der psychischen und geistigen Kräfte. Zunahme und Verlust können auch den Stoffwechsel betreffen, sowie den Informationsaustausch allgemein. Wenn z.B. der Stoffwechsel gestört ist, kommt es zur Korpulenz oder zur mentalen Anorexis. Beim Informationsaustausch muß man den einfachen oder reproduktiven Informationsfluß (ein Lehrer z.B. lehrt genau das, was er selbst gehört hat), den verengten oder reduzierten (er lehrt nicht einmal das, was er gelernt hat) und den erweiterten oder kreativen Informationsaustausch unterscheiden (er bereichert das Lehrmaterial um eigene Erkenntnisse).

3. DAS GESETZ DES EINZIGARTIGEN EXPERIMENTS DER NATUR

Jeder Organismus ist ein einzigartiges Unikat der Natur. In dieser Einzigartigkeit sucht die Natur die Adaptions- und Prädiktions-, aber auch die Entwicklungsperspektive. Es setzen sich die Organismen durch, die sich hinsichtlich der zukünftigen Lebensbedingungen als überlebensfähig erweisen.

Anmerkung:

Für die psychosomatische Enzigartigkeit des Menschen hat sich die Bezeichnung "Persönlichkeit" eingebürgert. Jeder Mensch ist eine Persönlichkeit in dem Sinne, daß durch ihn die Natur experimentiert und neue adaptive und progressive Lebens Elemente sucht. Viele solcher "Experimente" kommen vorzeitig um oder sind verurteilt zu biologischer d.h. reproduktiver oder psychologischer d.h. schöpferischer **Sterilität**.

4. DAS PHYLOGENETISCHE UND ONTOGENETISCHE GESETZ (DAS SICH-DURCHSETZEN DES "DRITTEN FAKTORS")

*Je entwickelter ein Organismus in phylogenetischer und ontogenetischer Hinsicht ist, umso mehr hängt sein Verhalten vom inneren Milieu, von inneren **Bedingungen einschließlich psychischer Phänomene ab.***

Anmerkung:

Im Verlauf der Entwicklung der Pflanzen- und Tierwelt wächst die Komplexität und Kompliziertheit der lebendigen Systeme zugunsten der Organisiertheit. Dies betrifft auch das Nervensystem, das die Grundlage des psychischen Lebens darstellt. Mit Fortschreiten der Entwicklung der Organismen erfaßt die Psyche auf bewußter und unbewußter **Ebene immer mehr Körperfunktionen und bringt sie unter ihre Kontrolle**. Die Achse des Bewußtseins ist das Erlebnis des Willens und Kern des Unterbewußtseins ist die genetische und den Erfahrungen gemäß operative Schicht des Gedächtnisses.

Mittels sich erhöhender Empfindsamkeit hin zu einer immer breiteren (und deswegen auch weniger intensiven) Skala von Reizen wächst die Fähigkeit, Stimuli sehr geringer Intensität, wenngleich von großer adaptiver Bedeutung zu unterscheiden. Mit steigender Empfindsamkeit und Wahrnehmung sinkt aber leider auch die Widerstandsfähigkeit und erhöht sich die Empfindlichkeit, Verletzlichkeit, die "Anfälligkeit" des Organismus als System.

Deswegen gibt es Befürchtungen, daß der "Mensch der Zukunft" infolge erhöhter Empfindsamkeit immer sensibler auf minimale Abweichungen der Umwelt reagieren wird, also medizinisch gesehen sich die Gesundheit der Bevölkerung verschlechtern wird, wenn keine geeigneten Gegenmaßnahmen getroffen werden gegen die sich durchsetzenden natürlichen Entwicklungstendenzen und -gesetzmäßigkeiten.

Eine andere Angelegenheit ist freilich, daß die Menschen ihre Krankheit mutwillig durch Eingriffe in die Lebensumwelt verschlechtern, durch schlechte Ernährungsgewohnheiten, Gewöhnung an toxische Substanzen, also Handlungen, deren langfristige Folgen sich oft gar nicht überblicken lassen.

Es muß auch nicht erwähnt werden, daß eine vergrößerte Unterscheidungsfähigkeit des Organismus auf der Basis verfeinerter Empfindsamkeit Einfluß auf die übrigen psychischen Funktionen hat, auf die Qualität der Aufmerksamkeit, die Speicherkapazität des Gedächtnisses, die Entwicklung der Intelligenz, der Emotionalität, der willentlichen Kontrolle über Körperfunktionen und des Verhaltens im allgemeinen. Dadurch wächst in Phylogenese und Ontogenese ständig **das Gewicht und die Bedeutung psychischer Phänomene.**

5. GESETZ DER KONFLIKTADAPTION

Jeder Organismus tendiert zum Equilibrium zwischen den inneren und äußeren Bedingungen des Verhaltens. Das Streben nur nach der Realisierung des inneren Equilibriums stört das äußere Equilibrium, (d.h. das Gleichgewicht mit der Umwelt), und das Streben nach dem Equilibrium und Harmonie nur mit dem äußeren Equilibrium stört das innere Equilibrium.

Anmerkung:

Anders ausgedrückt: Das innere Gleichgewicht erhält sich nur dank des unausgeglichenen Zustands zwischen Individuum und Milieu. Das Streben nach innerem Gleichgewicht stört das äußere (in Bezug auf die Umwelt) und das Streben nach äußerem Gleichgewicht stört das innere. Dieses Gesetz widerspricht dem sog. Prinzip der Homöostase, dessen Postulat lautet: Der natürliche Zustand des Organismus sind Ruhe und Ausgeglichenheit. Äußere Stimuli bringen den Organismus aus dem Gleichgewicht und die Reaktionen des Organismus stellen es wieder her, erneuern es. Dies widerspricht der Empirie, denn **der natürliche Ausgangszustand eines lebendigen Systems ist die Aktivität als Angelpunkt des Lebens.**

Viele asketische oder übertrieben egozentrische Menschen versuchen, den Zustand innerer Ruhe "um jeden Preis" zu erhalten und suchen in innerem Frieden und Harmonie wohl auch den Sinn des Lebens. Durch Begebenheiten ihrer Umwelt lassen sie sich "programmatisch" nicht beunruhigen. Ihre Haltung kann die Umgebung verurteilen, sofern sie sich nicht in die Einsamkeit, in die Wälder, ins Kloster oder die Wüste flüchten. Andere Menschen bemühen sich umgekehrt, mit ihrer sozialen Umwelt unter jeder Bedingung auszukommen mit der Folge, daß sie ihre körperliche und seelische Gesundheit gefährden. Die einen verausgaben sich an ihre Umwelt und wählen die vollkommene Armut, die anderen kommen in jeder Situation, unter jedem Regime den wechselnden Forderungen der

Gesellschaft entgegen. Das wäre ein Beispiel von Konformismus, oder - volkstümlich ausgedrückt - von "das Mäntelchen nach dem Wind hängen".

6. DAS GESETZ DER MOTIVATION

Der Organismus sucht Stimuli und Situationen, die den Zustand seiner positiven inneren Anspannung und Stimmung und damit seiner Motivation erhalten oder erhöhen können.

Anmerkung:

Für das Handeln sind nicht die Objekte selbst entscheidend, sondern die psychischen Zustände, die sie im Bewußtsein repräsentieren. Man zählt zu ihnen energetische Kraftlinien, energetische Spannungsspiegel. Wir erleben sie als Zustände der Exzitation, der emotionalen Anspannung, der Wachsamkeit, und der aufmerksamen Gestimmtheit. Sinn, Bedeutung und Wert messen wir Menschen, Dingen und der Umwelt bei in Abhängigkeit davon, welche Gefühle, allgemein welche psychischen Zustände in uns die Objekte und Situationen der Umgebung hervorrufen. Es überrascht uns deswegen nicht, daß wir Sinn, Bedeutung und Wert Objekten und Situationen beimessen, die für andere Menschen einen anderen Wert, Sinn, Bedeutung haben oder gar keinen.

Auf der anderen Seite gilt, **daß Gefühle und psychische Zustände ohne äußere Inzentive existieren**. Wir fühlen z.B. einen Schmerz und können ihn doch nicht lokalisieren, wir haben schlechte, verdrießliche Laune, aber wir kennen ihren Grund nicht. Genauso kann eine Erinnerung, ein Einfall, ein Gedanke oder eine Melodie ganz plötzlich auftauchen, ohne unser Wollen oder willentliche Anstrengung. Deswegen muß noch ein anderes Gesetz gelten, das den ersten Teil des Gesetzes der Motivation ergänzt.

7. DAS GESETZ DER PSYCHISCHEN GERICHTETHEIT UND DES PSYCHISCHEN ZIELS

Jedes Gefühl, Empfindung, Gedanke, Sehnsucht oder Wunsch, allgemein jeder psychische Zustand sucht ein Objekt, in dem er sich finden, verankern und entwickeln kann, was Aktivität hervorruft, die ihn reduziert oder beseitigt.

Anmerkung:

Dieses - ebenfalls motivationale - Gesetz ist als Äußerung von Zusammenhängen zu bezeichnen, die gewöhnlich mit dem Terminus "instinkthafes" oder "triebmäßiges" (respektive "neigungsgemäßes") Verhalten bezeichnet werden. Die Motivation des Verhaltens betrifft noch ein weiteres Gesetz in Bezug auf die Lösung von sog. Frustrations- und Deprivationszuständen.

8. DAS GESETZ DER SUBSTITUTION

Ist die ursprüngliche (z.B. triebhaft-neigungsmäßige) Motivationstendenz blockiert, kann sich dennoch ihre Intensität erhalten oder sogar erhöhen und durch Ersatzmittel (meist durch Lernen) ist es möglich, die ursprünglichen oder Ersatzziele und -objekte zu erreichen.

Anmerkung:

Anders gesagt: *Die Befriedigung wird sowohl durch das erreichte Ziel bzw. Objekt geschafft, als auch durch die Tätigkeit selbst, die zu diesem Erreichen führt. Die Unmöglichkeit solcher Befriedigung der Motive (Neigungen, Bedürfnisse, Ideale, Werte) führt zur Ersatzbefriedigung, die sowohl die Tätigkeit betrifft, die zum Erreichen des Ziels führt, als auch das Ziel selbst.*

Eine eingehende Erläuterung dieses Gesetzes ist hier wohl auch gar nicht notwendig. Freilich muß noch erwähnt werden, daß die Intensität **der Frustration und Deprivation** Einfluß auf **die Qualität** und den Wert der Ersatzhandlung und des Ersatzobjekts hat; allgemein auf **die Ziele** des Verhaltens im positiven und negativen Sinn, wobei über den faktischen Wert der Handlung und der Ziele des Verhaltens möglicherweise erst die "ferne" Zukunft entscheiden kann. Die Bemühung den Verbrennungsmotor des Autos durch einen Elektromotor zu ersetzen, bringt bislang mehr Nach- als Vorteile, aber nicht für immer. Wenn eine Stiefmutter den Kindern ihre leibliche Mutter ersetzt, so muß dies den Kindern nicht unbedingt schaden. Weist ein junger Mann ein in ihn verliebtes Mädchen ab, und sie vermählt sich mit seinem "unattraktiven" Freund, muß dies langfristig kein Verlust sein, sondern kann sich für die Ehe sogar gewinnbringend auswirken.

Aus der Formulierung der Motivationsgesetze geht hervor, daß die emotionalen Komponenten Einfluß auf die rationale Seite des Verhaltens haben können, und vom phylogenetischen und ontogenetischen Standpunkt aus gesehen, kann dies nicht umgekehrt sein. Situativ genommen freilich, korrigiert der Verstand die Gefühle genauso, wie die Empfindungen den Verstand bewegen und das rationale Handeln lenken. Die Bedeutung der Gefühle und Emotionen müssen deswegen noch durch das Gesetz der positiven Gefühlsbilanz in Beziehung zu den Aktivitäten des Organismus ergänzt werden.

9. GESETZ DER POSITIVEN GEFÜHLSBILANZ

In Hinblick auf die autonome psychische Zeit bemüht sich der Organismus in jedem Zeitabschnitt um das Überwiegen der positiven Gefühlsbilanz ohne Rücksicht darauf, ob er es durch Heteroaggression oder Autoaggression, Destruktion oder Kreativität, durch pro- oder antisoziales Verhalten erreicht.

Anmerkung:

Schöpferisches Verhalten kann nicht nur "eintreten" infolge imaginativer Schritte, aber auch durch Fehler oder Deformation (z.B. Karikaturen).

Auch eine verkürzte Fassung dieses Gesetzes ist möglich: *Der Organismus entwickelt die Bemühung, die positive Gefühlsbilanz zu erhalten, d.h. er bemüht sich um das Überwiegen angenehmer, d.h. sthenischer gegenüber unangenehmen, d.h. asthenischen Gefühlen durch die Auswahl von "Auslösern" des Wohlgefühls.*

Dieses Gesetz könnte als "hedonistisch" bezeichnet werden. Es ist allerdings notwendig, es durch **die Regel** von der Gefühlsambivalenz zu ergänzen: *Der Organismus weicht der Gefühlsambivalenz aus und bemüht sich, emotionales Unwohlsein oder einen Zwitterzustand zwischen Wohl- und Unwohlsein zugunsten angenehmer Empfindungen und Emotionen zu ändern.*

Das Dilemma der menschlichen Gefühlsausstattung ist, daß der Affekt des Zorns, der meist in Heteroaggressivität (manchmal auch in Autoaggressivität) mündet, oft als ambivalent und in bestimmten Phasen oder bei anormalen Individuen sogar als angenehm empfunden wird. Der Sinn der Erziehung des Menschen ist, u.a. ambivalent oder angenehm erlebte Aggression zu bestrafen. *Wo sozial bestrafes, als ambivalent oder angenehm erlebtes*

Verhalten versagt, entwickeln sich gattungsspezifische Formen der Aggression, die bei der Gattung Mensch eine durchgängige unselige Erscheinung seiner tausende Jahre alten (besser hunderttausendjährigen) Geschichte ist.

Das Gesetz der positiven Gefühlsbilanz setzt also voraus, daß wir außer der inneren Belohnung und Strafe in Form von angenehmen und unangenehmen Emotionen auch äußere Belohnung und Strafe miteinbeziehen, die durch soziale Ursachen und Folgen gegeben sind. Normalerweise sollte eine faktische, äußere Strafe eine innere Strafe hervorrufen und gleiches gilt analog für eine Belohnung. Bei Deviation oder Störung wird freilich eine äußere Strafe als angenehm (Masochismus) oder die Bestrafung anderer als Wohlempfinden (Sadismus) erlebt.

Zu diesem Gesetz muß man noch hinzufügen, daß offensichtlich ein Rückkoppelungsverhältnis zwischen Emotionalität und Aktivität bzw. *Sensitivität besteht. Wir können es folgendermaßen ausdrücken: Emotion entsteht dann, wenn Bewegung verhindert wird, und schwindet mit deren Freiwerdung. Und ebenfalls: Sensitivität verallgemeinert d.h. emotionalisiert sich, wenn Aktivität verhindert wird, und reduziert sich wieder zu einfachem Spüren, wenn der Aktivität Lauf gelassen wird.*

Die letzten drei Gesetze sind als jene zu verstehen, die nicht nur die Verhaltensänderung infolge von Emotionen, sondern allgemein die Aufgaben der Psyche, des psychischen Faktors im Verlauf des Verhaltens betreffen. Die Ethologie hat sich z.B. verdient gemacht um die Erhellung der Erscheinung, die als "Imprinting" bezeichnet wird. Im Zusammenhang damit ist es möglich, auch eine weitere Gesetzmäßigkeit zu formulieren. Sie könnte auch die Verkörperung des Gesetzes des Imprinting darstellen.

10. GESETZ DES IMPRINTING

Ein Stimulus oder eine stimulierende Situation, die eine Folge von angeborenen Reaktionen auslöst und eine angestaute Instinkt- oder Triebenergie freimacht, kann schon zum ersten Mal eingepägt werden.

Anmerkung:

Wie aus der Ethologie bekannt ist, verfügt ein Organismus über einen angeborenen Apparat und ein System von sinnlich-emotionalen "Einstellungen" in bezug auf die sog. Schlüsselreize, eventuell auf ihre Zusammensetzung und Aufeinanderfolge. Sobald der Organismus (aufgrund einer zeitlichen Koinzidenz) auf einen entsprechenden Stimulus oder eine Konfiguration von Stimuli trifft, kann er zwar die Reaktion darauf aufschieben oder aufhalten, aber keinesfalls eine bedeutende emotionale Anspannung oder Betroffenheit.

Eine Konstellation von Stimuli, die emotionale Betroffenheit und eine eventuelle Folge entweder angeborener oder später angelernter Reaktionen hervorruft, die die Wahrnehmungsweise zum angestrebten Verhalten führen und dieses selbst verankern, wodurch sich Emotionalität und das Übermaß an Aufwallung vermindern, **kann schon zum ersten Mal eingepägt werden**. Es handelt sich dabei um das Einprägen von Emotionen, das das entstehen läßt, was wir in der Psychologie als **Fertigkeiten** oder **Fähigkeiten** bezeichnen. Ethologisch würde ich das als "das Einprägen der **Aha-Reaktionen**" bezeichnen, deren Belohnung das Gefühl der Befriedigung, des Wohlgefühls und der emotionalen Ruhe ist.

Das Gesetz des Imprinting ist also zu verstehen als **erstes Gesetz des Lernens**. Das zweite Gesetz des Lernens müßte notwendigerweise "die Gewöhnung", die Habituation betreffen, weil die **Gewohnheiten, Fertigkeiten und Fähigkeiten, eine Art adaptiven Verhaltens darstellen**.

11. DAS GESETZ DER HABITUATION

Der Organismus gewöhnt sich an die Stimuli und Handlungen, die sich wiederholen. Die Wiederholung ist allerdings keine ständige, sondern eine zeitlich begrenzte.

Anmerkung:

Die "Kehrseite" oder vielmehr die Folge dieses Gesetzes ist der Umstand, **daß das Beharrungsvermögen von Reaktionen auf die entsprechenden Stimuli zur Ausschaltung oder letztendlich zur Negation der psychischen Kontrolle führt.**

Das ist ein aus der Empirie bekanntes Phänomen. Das gewohnheitsmäßige Verhalten wird ein automatisches. Zwar ist dieses einerseits sehr "ökonomisch", aber andererseits "emotional verlustreich" und deswegen kann das "Gefühl" um den Preis inadäquater, ungeeigneter oder fehlerhafter Reaktionen erneuert werden.

Beharrliche, automatische Reaktionen verwirren stets die Beobachter, seien es geschulte Psychologen, seien es Laien. Die Gewohnheit, die Gewöhnung kann nämlich gleichermaßen Effekt der Dressur und des Lernens sein, wie auch Ausdruck unterbewußter, z.B. instinktiv-triebmäßiger Tendenzen. Setzen wir uns z.B. automatisch an die Stirnseite des Tisches, kann dies die Umgebung auf zweifache Weise interpretieren: 1) Es handelt sich um das älteste Familienmitglied, die Familie wünscht, daß ihr Mitglied den ihm zustehenden Platz an der Stirnseite einnimmt. 2) Ein neu Hinzugekommener will die "erste Geige" unter den übrigen spielen.

Das Gesetz der Habituation sagt also etwas sehr Grundsätzliches über die Verknüpfung psychischer Phänomene im Prozess des Verhaltens, besonders **des Lernens aus. Die Rezeptoren hören nämlich auf, Stimuli aufzunehmen, die den Stimulationseffekt (d.h. den inzentiven Charakter) verlieren und deswegen keine Informationsträger mehr sind.**

Damit der stimulativ-exzitative Effekt nicht außer acht gerät, muß man das Gesetz der Habituation noch folgendermaßen ergänzen.

Der Organismus gewöhnt sich an die Stimuli und Handlungen, die sich wiederholen, und **modifiziert, vervollkommnet jene Handlungen** (in der Funktion von Fähigkeiten und Fertigkeiten), die **mehr (neue) "innere Belohnungen", d.h. Wohlgefühl und sthenische Emotionen herbeiführen.**

Deswegen und auf diese Weise wird das Gesetz der Gewohnheit, der Gewöhnung um die Regel des Entstehens, bzw. Vergehens von Fähigkeiten und Fertigkeiten erweitert. Daraus kann man ersehen, daß der Organismus mit minimalen Mitteln danach strebt, ein bestimmtes Niveau des Gefühlsspiegels und damit auch des Bewußtseins zu erhalten. Das Bewußtsein und vor allem die Wachheit ist die Bedingung für Aktivität als grundlegendes Merkmal des Lebens.

Die Wachheit kann nur abgewechselt werden durch Müdigkeit und Schlaf, und der Bewußtseinszustand kann abgewechselt werden von einem Zustand unter der Bewußtseinsschwelle, durch Unterbewußtheit bzw. Bewußtlosigkeit oder Tod.

Es bleibt das letzte Gesetz zu erwähnen, das zwölfte und zugleich das dritte des Lernens.

12. DAS GESETZ DES ERFOLGS

Wenn der Organismus in einer sog. Problemsituation weder eine angeborene Reaktionen, ggf. eine Folge von solchen Reaktionen, noch eine angelernte Reaktion bzw. eine Folge von solchen Reaktionen zur Verfügung hat, so produziert er "blinde" Versuchsreaktionen, d.h. er "experimentiert". Diejenigen der möglicherweise realisierten oder gedanklich erwogenen Reaktionen, die zum Ziel führen, d.h. zum Erfolg und damit zu einem positiven emotionalen Echo, werden , eingepägt, gespeichert.

Anmerkung:

Dieses Gesetz ist bestimmt keine "Entdeckung des Autors", sondern stellt lediglich eine neue oder veränderte Fassung dar.

V. ZÁVĚR

Pokusil jsem se naznačit, proč je člověk svou podstatou krizový tvor a kde jsou zdroje jeho konfliktní povahy a kulturnosti. Na rozporuplnost lidské povahy již na úrovni nevědomí upozornil první S. Freud. Představoval si, že charakter nevědomé psychiky určují dvě protichůdné síly, pud lásky a pud smrti. Jeden vede k plození, příchylnosti, tvorbě, druhý k destrukci a zániku. Problémem čistě lidským je, že zážitek slasti může provázet oba protichůdné sklony, oba pudy. V této okolnosti mohou být zdroje citové ambivalence, impulsy sebelásky i péče o druhé stejně jako impulsy nenávisti, sebestrukce i zabití druhého člověka. Neboť ambivalentně prožívaná agrese může být obrácena k sobě i jiným. Pýcha, hrdost a zpupnost pak vítězí nad studem, hanbou, vinou, bojovností nad bojácností. Prožitky libé a nelibé člověk podvědomě bilancuje. S trvale zápornými pocity žít nelze, proto člověk v každém okamžiku svého života hledá alespoň prvky pozitivní citové bilance, a to i za cenu pochybného vítězství nad sebou nebo nad společností, která někdy volí extrémní způsoby odvety. Orientaci na pozitivní emoce a excitaci obecně jsem se snažil zformulovat v podobě některých z dvanácti zákonů v druhé části této studie.

Proč může nenávisť, žárlivost, závist vedoucí k destruktivním činům obsahovat ambivalentní zážitek vzrušení s libým příděchem někdy až slastným nebo radostným? Odpověď není jednoduchá a zřejmě ani jednoznačná. Možná bychom ji měli hledat v dávné minulosti fylogeneze a historie vzniku člověka. Vždyť prvotní člověk musel bojovat o holé přežití s konkurenty, ať zvířaty nebo jinými lidskými tvory, musel ničit, zabíjet, aby přežil a mohl mít potomstvo. Boj s rozmary přírody, nutnost lovit a ulovit zvířata mnohdy zdatnější, silnější, rychlejší, lstivější a hbitější, vyžadoval vitální sebezáchovnou motivaci s odměnou libosti a radosti z odvahy a úspěchu, z daru, z vítězství slabšího nad silnějším. K tomuto boji byl člověk předurčen svou biologickou, somatopsychickou výbavou. Její "evoluční novinkou" byla vzpřímená chůze mající dvojí důsledek: osvobodila horní končetiny k jemným sensomotorickým činnostem, ale současně rozrušila pocit těla jako jednotícího celku. Vznikl "problém" sebeočisty a zachování psychické integrity, pudově-instinktivních "sil" organismu v jejich původní podobě. K vnějším frustracím přibyla tak závažná frustrace vnitřní, která akcelerovala vývoj mozku, rozumových funkcí i bohatost emočního života. Mezi instinktivní jednotu sensoricko-motorickou a emoční, mezi "rozum a cit" byl vražen klín, klín lidského chtění a vůle, jako důležitého faktoru JÁSTVÍ, sebeuvědomění, kontroly vlastních motivů jednání i jejich důsledků i kontroly rozhodování o osudech vlastních i cizích. Tento proces byl analyzován v první části tohoto pojednání, uzavřené "Dílčími závěry". Boj o život, boj silných se slabšími s důsledky selekce pro potomstvo je od dob Darwina známými skutečnostmi předjímanými již filosofy (T. Hobbes). Je dobře prozkoumáno, že na těchto skutečnostech není nic neobvyklého, vždyť život na této planetě "je tak zařízen" - silný fyzicky, energický, pohyblivější nebo lstivější vítězí nad slabším pasivnějším, pomalejším, "hloupějším". Také okolnost, že jedni se živí druhými, "modifikuje" až teprve člověk, který je "obživně" zcela bezohledný k jiným tvorům i k sobě samému, když mimodruhovou agresivitu obrací k agresivitě vnitrodruhové. Jak se mu daří ji omezit, mohou dosvědčit lidé 20. století, století dvou nejničivějších válek s milióny padlých.

Možná, že člověk kdysi dávno přenesl radost z vítězství nad přírodou, podnebím, tektonickou činností, rostlinstvem i živočišstvím na "radost" z ničení a likvidace svých druhových protivníků, kteří mu bránili v cestě za pohodlím a blahobytem, za expanzí, doprovázenou loupeživými výpravami za "poklady".

Lidský rod provázejí války. Jejich původ můžeme hledat v biologických, ekonomických a dalších příčinách a faktorech. Mají pevné místo i ve snech a představách malých i větších chlapců, v jejich hrách, soutěžení, v sublimované podobě ve sportovních zápolech, jejichž

koloritem jsou také násilí, rvačky, mrtví z hroučících se tribun, rozbité výlohy a zničený veřejný majetek.

V obdobích příměří "kvete" násilí a kriminalita v jiných podobách. Objevuje se i její "nápodoba" a náhrada dnes a denně na obrazovkách televizorů. Vynalézavost v tomto směru, jako by byla bezmezná a frekvence a sledovanost jejich podob je jistě vyšší, než v případě expozice sexuálních scén ať filmem, televizí, či na vyobrazeních povolených či zakázaných časopisů. Násilí vyvolává strach, ale i příjemné mrazení. Mučení, vraždy, zabíjení vzbuzuje, a to nejen u jedinců se sadistickou poruchou, nelibělibou, ambivalentní citovou reakcí. Všimli si toho a vzali to dostatečně v úvahu rodiče, vychovatelé, umělci, policisté a politici? Doufejme že ano. Alespoň vychovatelé jsou si dobře vědomi toho, že děti a mládež je třeba vést k jednoznačně nelibému prožívání agresivity a destruktivity, pokud možno s citovou "odměnou" viny, studu, hanby i bez vnější odvetné odplaty. Vnitřní záporné prožitky z morálně pochybeného jednání bývají účinnější než ty, které jsou navozeny pod vlivem trestů zakotvených v zákonodárství. Ostatně zákonodárci a mravní myslitelé dávno navrhovali vzdát se radosti provázející prchlivost, hněv ústící v agresivitu a destrukci vůči lidem i věcem, učili potlačovat ambivalentní reakce, postoje k okolí i sobě samému.

Člověk představuje výslednici své povahy, ale i kultury, umělého světa kolem sebe, který konstruuje, vytváří.

Na kultivaci člověka se podílely mj. i nově vzniklé, naučené, historií upevňované generační i osobní sklony patřící ke kořenům, z nichž sama kultura vznikla. Jedním z nich je idealizace sebe a hledání nadosobních i transcendentních idolů, rituálů čistoty tělesné a mravní, a touha vytvořit racionální pravidla lidského soužití, bránící slabé a utiskované, zakazující zabít druhého člověka a vyslovující další příkazy, imperativy. Jejich žádoucnost dodržování je znovu a znovu empiricky ověřována - alespoň ve společnostech budovaných na nerovnostech, hlavně ale na různých hladinách vlastnictví osobního a soukromého.

Požadavky, příkazy, normy, tabuizované zákazy mají svůj odraz ve společenských zvyklostech, rituálech, ceremoniích. Jejich porušování vyvolává sankce veřejně "zákonodárně" uplatňované, také však trest na úrovni svědomí a sebehodnocení. Z dialektického hlediska protiváhu společenským stereotypům a "automatismům" (koncentrovaným v konformismu) tvoří "chut" je porušovat v záporných i pozitivních důsledcích. Pozitivně jde o novátorství a kreativitu ve všech oblastech lidských činností. Kreativní a heuristická činnost je nejcennější složkou lidské inteligence, je to dar přírody za vyhnání z pocitového ráje, přinášející věčnou nespokojenost se stávajícím, někdy i psychickou disharmonii, ale na druhé straně představující zdroj poznávací, hledací a objevitelské radosti, tvořící pro mnohé lidské bytosti cíl snažení, náplň a smysl života. Tvorba a její produkty, výsledky, pomáhají lidstvu vyrovnávat se s myšlenkou individuálního konce, smrti. Nezaručují sice věčnost, ale mohou být "náplástí" zejména pro ty jedince, kteří nepřežívají v potomcích. Tvorba indukuje originalitu jako protiklad činnostních stereotypů, konformismu. Přílišná originalita naráží však často na nepochopení okolí (kdo není jako my, jistě je "posedlý", zlý, tajemný, pro celek "nepoužitelný").

Kultura v širokém slova smyslu zahrnuje také všechno materiální i duchovní bohatství společnosti, rovněž však individuální vlohy a psychické schopnosti jednotlivců. Psychologie se zabývá mj. právě těmito predispozicemi chování jako jedněmi z lidských "příbuzností" a odlišností (diferenciální psychologie).

Vlohový genetický individuálně rozrůzněný potenciál lidstva jako celku je obrovský a nikdo dnes nepochybuje, že má z ekonomického hlediska cenu nejvyšší. Je omezen jen historickými podmínkami, přírodním a společenským prostředím, v kterém jedinec žije, stupněm společenské dělby práce, poptávkou o speciální kvalifikaci. Nikdo snad už dnes nepochybuje,

že tisíce šikmookých nebo tmavých dětí znající jen motyku k okopávání zemědělských plodin by mohly za určitých vhodných podmínek konstruovat a využívat počítače stejně jako v dospělosti konstruovat dalekonosné střely nesoucí poselství do vesmíru, k jiným planetám. Jde o to, aby tato poselství nebyla řízená nebezpečnými ovládacími vášněmi člověka, ale objevitelskou touhou, aby to byla poselství mírová.

Ale vraťme se k otázkám lidské povahy. Její podstata není ovšem již dávno "zvířecí", lidská psychika není psychikou opic. Původní repertoár instinktů sice zůstává, ale je pozměněn, zbohatněn i zbytněn, rozvrácen i konsolidován ve vývojově nové konstelaci a podle jiných zákonitostí, z nichž některé jsem se pokusil nastínit. Současný člověk dostává pudové síly pod vlastní kontrolu i pod stupňující se kontrolu sociální, která bude asi v budoucnu ještě zesílena, vezmeme-li v úvahu, že:

1. Spirála pozitivní excitace vážící se ke konsumu a spotřebě nemusí být nutně diktována a řízena jen výhodami směny, ziskem často z problematické nadvýroby nepotřebných věcí, ale pochopením ekologických souvislostí ekonomiky. Je však třeba si položit otázku, zda tržně-kapitalistický systém nepředpokládá různé hladiny přepychu a nouze a nestojí a nepadá s některými negativními rysy člověka, mj. s nechutí vrátit se v některých ohledech k prostému "stolu životní existence" stravování, oblékání, bydlení, dopravy atd.
2. Rozmach demokracie v celosvětovém měřítku může být chápán jako málo efektivní a pomalý způsob racionálního rozhodování. Že také selhání kontroly moci v hierarchii lidské pospolitosti stále hrozí. Že "šílené vůdce" nadále nelze vždy odvolat a separovat, protože diktát velkých nebo ekonomicky silných států trvá nad státy malými, nepočtenými nebo ekonomicky slabými.
3. Právní systémy založené na všeplatných mravních kodexech mohou vykazovat stále větší shody a podobnosti bez ohledu na národní, náboženské aj. tradice.
4. Že člověk bude zbaven nezáživné monotónní práce a snad mu bude společností nabídnuta nejen jakákoliv práce, ale práce a povolání s větším podílem tvůrčích a heuristických aktivit.
5. Rodina a rodičovství budou více veřejně sledovány jak v bohatých vymírajících státech, tak v rozvojových zemích z hlediska demografického, z hlediska normální sexuality, z hlediska vazby kriminality mladistvých na harmonii rodinného života, rozvodovost atd.
6. Ochrana domova, "vlasti", národních tradic by mohly i v budoucnu představovat problémy z hlediska mírové destabilizace, ohnisek etnických aj. konfliktů, migrace obyvatel, propustnosti hranic mezi státy v dobách, kdy ekonomická bída některých vrstev obyvatel se stává novodobou nemocí lidstva.
7. Tradiční vzdělávací systémy se rozpadají a roste potřeba více individualizovat vzdělávání a přípravu na speciální profese. Že propojené lidské společenství bude prosazovat potřebu vymýtit z vyučování nebezpečné doktríny s vžitými "zaříkávadly a sugescemi", s dogmaticky jednostranným viděním skutečnosti, s oslavou "národních hrdinů", byť by to byli přemožitelé a dobyvatelé, s glorifikací různých forem společenských nadřazeností, preferencí nerovnosti mezi lidmi (méněcenné národy, "rasy", kultury).
8. Že není možné absolutizovat smysl života v růstu blahobytu ať jedinců, nebo menších či větších skupin obyvatel, protože je to cesta slepá, jdoucí proti zachování rozmanitých forem života na Zemi. Cesta, vedoucí k zotročení a věznění člověka samotného, třeba jen v myšlenkovém světě vlády peněz.
9. Lidé se budou duchovně sbližovat a hledat novou vztažnost k obecným ideám necentrováním jen k vládě člověka mezi tvory na Zemi. Že dnes jsme svědky nově se utvářející hierarchie hodnot, zahrnující v nových podobách úctu a pokoru k životu, stvoření,

tajemstvím různých forem vesmírných existencí a k nim se vážícím otázkám překračujícím myšlenkové možnosti, myšlenkový horizont člověka.

Doslov s časovým odstupem

Dnes, s časovým odstupem dvou let, kdy byl tento text zveřejněn postupně v Univerzitních Novinách Masarykovy univerzity, rozšiřuji repertoár tzv. ZMT (základních motivačních tendencí) minimálně o další tři.

Tedy nový výčet "pravzorů", sklonů:

1. Poziční (spojený volně s agresivními a destruktivními tendencemi)
2. Sexuální
3. Společenský
4. Rodičovský
5. Teritoriální
6. Nutriční
7. Pátrací a experimentální
8. Seberealizačně kreativní
9. Rituální
10. Nadosobně přesahující s tendencí propojit se s univerzem.

Seberealizační a kreativní tendence nebyly v tomto "textu" nikdy opomenuty, ale dobře zdůrazněny. Objevují se ve všech současných souhrnných psychologických publikacích. Po stránce neurofyzilogické však nebyly představitost a obrazovnost člověka, jeho tvůrčí tendence, t v o ř i v o s t zatím uspokojivě objasněny. Tvůrčí osobnosti jsou tvůrčími jakoby od pánaboha stejně jako před stoletími ba tisíciletími. Chlubit se talentem jako výsledkem vlastních zásluh, toť chloubka pošetilců. Konají se však tu úspěšnější tu méně úspěšné pedagogicko sociální pokusy naučit jedince literárně tvořit, komponovat hudbu, vůbec objevovat nové postupy na všech možných frontách rozmanitých lidských činností. Je to mnohdy "sysifovská" práce. Např. výsledkem úporné dřezůry na uměleckých školách středních i vysokých nemusí být ani průměrně zůsobilý umělec, natož vynikající tvůrčí osobnost. Pozorujeme- li živé organismy kolem nás, vynaloží velkou "tvůrčí invenci" a také nesmírnou dávku trpělivosti při útěku z vězení, které jim připravuje člověk. Ale i v podmínkách přirozené svobody balancují mezi stálostí a změnou.

Nikdy se nechovají jako "oživlé stroje", i když jsou člověkem ohočeny a vězněni. Změny jejich chování lze ovšem vysvětlit denními cykly, ročními periodami, hormonálními změnami, pohlavím, věkem, nemocemi a dalšími a dalšími faktory, např. schopností učít se, sebezáchovně se adaptovat podmínkám života. Vždyť tyto podmínky života právě vykazují neustálé změny a tak si vynucují neúprosně reakční modifikace chování. Aktivní zásahy zvířat do prostředí (stavění hnízda, při přemnožení změny vegetace, používání jednoduchých nástrojů při obživě) jsou minimální a patrně neuvědomované, alespoň pokud jde o jejich "plánované" modifikace.

Člověk od svého vzniku si naopak s podmínkami prostředí stále vášnivěji "hraje", dnes nebezpečně zahrává. Žije v prostředí, které je jím nejen modifikováno ,ale úplně vytvořeno. Ale ponechejme toto téma jiným vědním oborům.

Kreativní posedlost, která je vždy nějak propojena se seberealizací, není živena vždy jen nutností zabezpečit zdroje života a jeho usnadnění pro stále zvyšující se počty jedinců v některých lidských komunitách. Je také projevem "prázdného času", nudy nebo navozena chybnou reakcí ve sledu těch rigidně zvládnutých ,naučených, zautomatizovaných. I tímto

pochodem vzniká něco nového jako když kuchař poruší z roztržitosti recept přípravy krmě. Jídlo je zkaženo nebo naopak vylepšeno.

U mnoha lidí je seberealizační a kreativní posedlost možná podvědomě nebo zcela vědomě spojena s touhou přežít fyzickou smrt ve svém výtvoru, díle, v jeho odkaze potomkům a dalším generacím.

Silné seberealizační a kreativní tendence mohou být pochopitelně zesilovány frustrací jiných sklonů, potom jsou sekundárně potencovány a vystupují v mozaice individua velmi osobitě. Tak i tak ruší návyky, vytvořené stereotypy chování a tím se dostávají do potencionálního i reálného konfliktu se skupinově vytvořenými normami, sjednaným řádem kulturně a ekonomicky ohraničeného společenství.

Provázejí a podtrhují i jiné sklony, např. sklon předváděcí, poziční. Osobitost "Osobnosti" v jakémkoliv z uvedených sklonů porušuje vžité konvence a tradice. Jedinec, často osamocen pro svou vyhraněnou jedinečnost přebírá na sebe mnohdy břímě zneužívaného a nepochopeného vynálezce, bohéma, "bouřliváka", podivína. Narušuje vžitý řád života skupiny, proto je i ne- řádem. Původ této vžité nadávky ať však zkoumají etymologové.

RITUÁLNÍ SKLON JAKO ZMT.

Že člověk usiluje o časovou úsporu svých činností, ekonomizuje své aktivity podle zákona efektu, účinku a výhodnosti, je dostatečně známo. Sled opakujících se činností může však časem "zkostnatět", chování pak neodpovídá situaci, potřebám adaptace nebo asimilace. Stereotypní chování vystupuje často pod názvem návyk, dovednost, obřad, ceremoniál. U zvířat jsou tzv. "obřady" víceméně zděděny. U lidí je ceremoniální chování spíše naučeno (pokud se nejedná o dílčí automatismy jako např. tiky, ale i v tomto případě jde o asociaci mezi podnětem a reakcí, která setrvačně sleduje paralyzování úzkosti).

Zděděné automatismy zvířat ostatně bývají často považovány za instinkty a mnohé z nich ztrácí v nových podmínkách a situacích účelnost (např. pohyb v kruhu při pomyslném udupávání trávy a hloubení důlku u psů před odpočinkem a spánkem) nebo ztrácí něco ze své účelnosti. I neúčelný rituál totiž "ukolébává" psychiku a "odbourává" napětí při náhlejších změnách vědomí a chování.

Jak je tomu však u lidí ? Rituály a obřadné chování jsou např. neodmyslitelným jevem společenských konvencí a obecně tradic, které udržují paměť pospolitosti lidských skupin.

Před vznikem písma měly značnou roli a pomáhali je udržovat náčelníci v roli šamanů a kouzelníků. Dnes je udržují mnohá povolání (hlídačem tradic může být kněz, lékař, politik, jazykovědec, muzeolog atd.).

Zvyky jsou osvojovány cíleně senzomotorickou instrukcí nebo prostě a jednoduše *nápodobou* konaného a mluveného. Juristika zná i pojem tzv. zvykového práva. Smysl rituálů je stále stejný. Snižují "komunikační a adaptační úzkost", usnadňují začlenění do skupin. Čím je skupina uzavřenější a názorově ztmelenější, tím více vyžaduje dodržování někdy zcela nepochopitelných "úkonů". Kdo je poruší, vystavuje se exkomunikaci, vyhoštění a zavržení.

Ovšem i dodržování kdejakých pravidel, špatných nebo dobrých zákonů a morálních principů vyžaduje smysl pro *řád* a rituál. Odklon od takových pravidel, vybočení z jejich rámce je zvrženímhodné, vyvolává nevoli ostatních a riziko sankcí a represí. Rigidní a konzervativní jedinci, "tradicionalisté", bývají ve výhodě proti "anarchistům".

Rituální sklony a jejich proměna v neměnné šablony chování je protikladem kreativity a omezuje i možnosti seberealizace. Rozvoj duševního života a operačního pole osobnosti mohou být omezeny a ochuzeny ve všech aspektech jejího *konání*.

Častou námitkou je, že rituální chování není vrozeno, pouze tendence k opakování toho, co přináší užitek, libost a "útěchu". Opakování je však nutnou podmínkou obecnějších procesů paměti. Samovolné opakování myšlenek, představ bývá ovšem někdy velmi nepříjemné. Psychopatologie má pro ně název *perseverace*. Může být i nutkavé opakování úkonů, nutkavé jednání jako projev např. neurotických obsedantních poruch. Vše to je málo objasněno ať z pohledu neurofyzologie nebo některého výkladu v rámci psychologický směrů a škol, např. psychoanalýzy. Obsedantní poruchy jsou velmi nepříjemné ať subjektu nebo jeho okolí, těžce léčitelné, protože snižují hladinu úzkosti nemocného a tím mu přinášejí určitou míru klidu a osobnostní integrity. Opakování neefektivních a núčinných pracovních reakcí a úkonů, neschopnost ekonomizovat je nebo inovovat, může být také znakem nízké inteligence.

SEBEPŘESAHOVÁNÍ, SKLON SPOJIT SE S UNIVERZEM.

Pro člověka jsou typickými motivy chování jeho touhy a ideály, zahrnující snahy po dokonalosti, po "nejlepším možném tvaru" (viz celostní psychologie), také trápení nad tím, že nelze "pochopit nepochopitelné, poznat nepoznatelné". Připustit si meze lidského poznání, skutečnost, že na některé otázky osobního života a společenského, přírodního a kosmického dění nikdy nedokážeme nalézt odpověď, je typicky lidským problémem, který každý z nás cítí v různé míře.

Je v jistém ohledu paradoxem, že právě rituální chování, různé formy "extázi" při průvodech, procesích, hromadných modlitbách, v tanci, písních orgiích na pódiových exhibicích populárních zpěváků při sportovních a jiných utkáních, mohou být záležitostí kolektivního nevědomí, kam je vytěšňován strach a dáván hold určitým nadosobním silám. Zařikávání, uprošování a díkuvzdání určené těmto silám se koncentruje do jistého času a místa a to od dávných dob života lidí.

Takové místo nazvali lidé kultovním, posvátným (odtud svatyně) a opatrovali jej "stolem", oltářem, kde se odehrával rituál očisty, smíření a oběti, daru "nejvyšší moci" pozemské i nadpozemské. Té moci, která panuje nad životem a smrtí, nad hojností nebo chudobou, mírem nebo válkou.

Nezakotvenost člověka ve světě ve smyslu odpovědí na základní otázky života, smrti, životní dráhy, na otázky pravdy, lži, nespravedlnosti týkající se nerovných výchozích i dalších podmínek života, má fatální důsledky. K těmto nezodpověditelným otázkám přistupují i stavy bezmoci a bezmocnosti ovlivnit přírodní jevy, společenské události a tragické události osobních životů. Člověk také nedovede předvídat dalekosáhlé důsledky svých dobře myšlených akcí, nese však jejich důsledky, čeká jej často trest a odplata za činy, které vyplývaly z nezalosti, naivity, trest za nevědomě činěné zlo.

Jinak řečeno věštírny, kartárky, astrologie zůstávají v oblibě i v našem věku, kdy určitý rádo by exaktní výklad světa může nabídnout věda, umělecká tvorba, náboženství nebo filosofie.

V poznávání záhad života mají jiné postavení přírodní vědy, které používají laboratorních experimentů s přesnou kontrolou tzv. nezávislých a závislých proměných nebo pozorování v navozených a kontrolovaných podmínkách dnes za pomoci složité a důvtipné přístrojové techniky. Tyto vědy se hlavně podílejí na proměnách životního prostředí člověka a mají vliv i na nauky společenské a humanitní (hoministické). Jsou v pozadí technického pokroku, který je ztotožňován s pokrokem jako takovým. K záhadným otázkám lidského života, k otázkám základním se však nevyjadřují nebo "nemají co říci".

Jiné postavení mají nauky společenské a hoministické. Většinou interpretují události společenského a individuálního života následně nebo s omezenou předvídatostí, predikcí (v medicíně prognóznou v průběhu nemoci). Zde je jistým paradoxem, že jejich poznávací

úloha může být slabší (historie, sociologie, psychologie aj.) a jít méně k podstatě tzv. existenciálních otázek, než je tomu v případě umění, uměleckých disciplín (literární díla, dnes hlavně syntetické umění , které se koncentruje ve vynikajících filmových dílech). Umění se dostává zdánlivě blíže k rozluštění hádanek života a smrti, místa člověka ve vesmíru, smyslu jeho života atd. Přírodní i společenské disciplíny mají méně pravděpodobné "pohádky" a různá vyprávění o "darování a odnětí života něčím nebo někým". Umění svou intuitivní složkou jde dále k existenciálním problémům.

Filosofie a náboženství za vědy, nauky, uměleckou tvorbu, nejsou většinou považovány. Závažné filosofické směry a systémy různě přistupují k existenciálním otázkám člověka v "cizím" světě. Jejich strůjcům a stoupencům však kýžený klid do "duše" nepřinesly. Filozofové nedokázali svět ani uspokojivě vysvětlit ani změnit.

Mnohým lidem přináší útěchu náboženství. Náš křesťanský svět žije v zájetí tisícletého a neuobyčejně důmyslného vyprávění, které kontrastuje s jinými "vyprávěními" mnoha věd, které mají náboženství nahradit, a často se stávají jeho náhražkou. Náboženství se přímo obrací k bohu a skrze něj k morálnímu vývoji člověka nebo se obrací k člověku jako pokračovateli božích záměrů, jejichž je prostředníkem.

Bohužel ani tato vyprávění z pohledu tisíciletého vývoje nezabránila oslavě lidského násilí, válkám a krutostem, ať již měla v dané etapě vývoje lidstva větší nebo menší vliv např. na politické dění. Náboženství přináší ovšem mnohým lidem jistoty a zvláště těm , kteří existenciální nejistotu edovedou nést a jsou vděční, že některé otázky života a smrti jsou za ně řešeny a nemusí se jimi zneklidňovat. Náboženství dává odpověď i na otázku lidské nerovnosti, páchání dobra a zla a utíká se k pravdám o spravedlnosti, která sice neexistuje nyní a teď, ale bude jednou naplněna.

Náboženství v současné době ztrácí vliv na společenské dění, méně na dění osobní. Stojí bezmocně nad "kulturou nicoty", rozmáhajícím se bezhodnotovým a amorálním stavu společnosti. To je velká škoda.

Domnívám se, že každý člověk žije tu více tu méně uvědoměným duchovním životem, že tendence spojit se s univerzem je člověku vrozená od dob dávných.

K. Marx stejně jako S. Freud pokládali člověka za výslednicí společenského vývoje a pracovní nástrojové činnosti nebo jej považovali za inteligentní zvíře bez primárně duchovního života. Svými zdokonalovanými pracovními aktivitami jdoucími ruku v ruce s rozvojem inteligence člověk dosáhl materiální nadprodukce, " nadbytečné" prostředky k životu , které dříve jako dnes nedovede spravedlivě rozdělovat a přerozdělovávat. Na druhé straně zahálčivý život, jeho nicotnost a nenaplněnost, kterým některé vrstvy společnosti podlehly mohly svým způsobem akcelarovat jiné aktivity, než pracovní. Zdokonalující se organizace práce provázená technickými vynálezy, možnost disponovat s obrovskými přebytky vzniklými z nezaplacené práce většiny, pomohly mj. na svět kultivačnímu procesu, kultuře, která se stala nejen majetkem privilegovaných.

Přesto paradoxně Marx i Freud stáli u kolébky ateistického ekonomického a biologického náboženství, které pomohlo Hitlerovi a Stalinovi a skupinám, které jim daly moc, rozpoutat zdivočelý a podivný amorální svět bez víry v "posvátno" a transcendentno. Totalitní systémy 20. stol., destruktivita dvou světových válek způsobily, že člověk přestal snít o svém dokonalém ideálu, přestal brát ohledy na tajemnost svého zrození a smrti. 20. stol. se stalo v dějinách lidstva symptomem nejmasovějších zvrhlostí. Tomuto cynickému procesu nezabránilo ani křesťanství, či jiná náboženství. Krvelačnost, bezohledná chamtivost a ziskuchtivost člověka dosáhla svého vrcholu. Zmizely soucit, ohleduplnost, pokora a jiné vlastnosti, které zlidšťovaly soužití a činily je snesitelným. Oslava krutosti a násilí, mučení a

zabijáctví se stalo součástí každodenního života. Bible koncentrující tisícileté zkušenosti lidstva se stala jen velkolepým povídáním o spojení člověka a Boha bez vztažnosti k současnému varovnému vývoji lidstva.

Dialog se svým lepším JÁ, s Bohem je vymycován nebo potlačován. Přesto tento dialog každý člověk alespoň v některých chvílích života vede, byť by se chlubil svým ateismem. Lidský rod je však součástí kosmu, v němž se nic neděje chaoticky. Události lidstva, které zažilo a zažívá mají svou tajemnou logiku. Lidský tvor ji rozumem asi těžko pochopí, stejně jako nepochopí mravenec obrysy lesa a krajiny, v němž je mraveniště zasazeno.

Náš svět přestal věřit na vykupitele a spasitele. Noví otroci a jejich páni se možná podívají na Mars nebo naklonují člověka. Postaví zátarasy proti vzrůstající se populaci v rozvojových zemích, ale možná nezabrání sestupné tendenci naší bezduché a bezduchovní civilizace. Nové myšlenkové a etické proudy nevzniknou v lůně Evropy nebo na jednom z amerických kontinentů. To však neznamená konec lidstva. Jeho katastrofě zabrání ti, kterými dnes nejvíce pohrdáme a nechceme se s nimi podělit o své lepší já, které jsme si po tisíciletí hyčkali. Oni si je však sami vezmou a vezmou si i výtobytky naší spotřební kultury a výpočetní civilizace.

Autorovy dosavadní knižní publikace:

K dialektice činnosti a osobnosti. Brno, UJEP 1981

Jakou duši dáme strojům. Brno, UJEP 1986

Psychologické úvahy o lidské existenci. Brno, MU 1992

Brno, léto r. 2000.